

Verschijnt
weemaandelijks

Februari/April
1980

MASSA COMMUNICATIE

VIII/I-II

1980

Inhoud nr. 1-2, jaargang 8, 1980

SPECIAAL DUBBELNUMMER INHOUDSANALYSE

Prof. dr. D. Voigt

Maatschappelijke orde en massacommunicatie (p. 1)

Drs. R. H. Vonk

De wetenschap in dagbladen; een momentopname (p. 25)

Drs. H. Welles

Een methode voor het analyseren van openbare discussies
over zaken die het algemeen belang raken (p. 40)

MASSACOMMUNICATIE

wordt uitgegeven door de

STICHTING ONDERZOEK MASSACOMMUNICATIE (SOM)

onder redactie van:

prof. dr. E. de Bens (Brussel), dr. E. Diemer (Amsterdam),
prof. dr. G. Fauconnier (Leuven), drs. P. M. Hendriksen (Hilversum) *,
dr. H. van den Heuvel (Voorburg) *, prof. dr. G. van Parys (Gent) *,
drs. H. J. Smets (Hilversum), prof. J. G. Stappers (Nijmegen) *,
drs. J. Wieten (Amsterdam), drs. C. J. van Woerkum (Wageningen).

* leden kernredactie

sekretariaat:

A. D. Reijnders,
postbus 258, 6500 AG Nijmegen, tel. 080-512372

administratie en druk:

Drukkerij-Uitgeverij H. Gianotten bv
Bredaseweg 61 5038 NA Tilburg, tel. 013-425050, giro 1085553
Opgave van nieuwe abonnementen en adreswijzigingen uitsluitend te
richten aan dit adres

abonnementen:

gewoon abonnement	: f 48,—
buitenland	: f 65,—
studentenabonnement	: f 30,—
los nummer	: f 10,—

advertenties:

Over advertenties neme men contact op met het sekretariaat
prijzen: 1/1 pag.: f 250,—; 1/2 pag. f 135,—; drukspiegel 10³/₄x18³/₄ cm;
korting bij herhaalde plaatsing

MAATSCHAPPELIJKE ORDE EN MASSACOMMUNICATIE

toegelicht aan de hand van een onderzoek naar de Oost-Westduitse berichtgeving via kranten en de televisie over de Olympiade te Montreal in 1976.

Massacommunicatie maakt deel uit van het sociale systeem. Zij heeft daarin haar oorsprong, haar werkingssfeer en zij oefent er invloed op uit. Zij vormt een afspiegeling van de huidige samenleving, de bestaande machtsverhoudingen en probleemgebieden (knelpunten). Al naar gelang de maatschappelijke verhoudingen kan de massacommunicatie zich voordoen in de gestalte van een adequate weergave der werkelijkheid tot een verdraaiing van de waarheid in het belang van de machthebbers.

Ofschoon de sportverslaggeving in Oost-Duitsland zich qua betrouwbaarheid onderscheidt van de voorstelling der politieke gebeurtenissen, maakt ze toch functioneel deel uit van de staatsdoelstellingen.

In het onderhavige artikel zal worden geprobeerd om op empirische gronden het verband tussen massacommunicatie en sociaal systeem aan te tonen. Dit geschiedt middels een onderzoek en analyse van de inhoud en frequentie van de berichtgeving van Oost- en Westduitse kranten en televisie over de Olympiade van 1976 te Montreal.

De meeste hypothesen, die ten behoeve van dit onderzoek zijn opgesteld, worden door de empirische gegevens bevestigd.

- PROBLEMEN BIJ EEN VERGELIJKING VAN SYSTEMEN -

Het voornaamste doel van elk empirisch onderzoek bestaat uit het leren kennen van de werkelijkheid. Dit houdt theorie-vorming in, op grond waarvan uitspraken over de werkelijkheid kunnen worden afgeleid. Ons vergelijkend onderzoek heeft tot doel de empirische toetsing van hypothesen aangaande de relatie tussen maatschappelijk systeem en massacommunicatie.

Cross-culturele vergelijkingen roepen omvangrijke methodologische problemen op. De vertaling van bijzonder Oost- en Westduitse termen en de constructie van een cross-culturele code vereisen dan ook een aanzienlijke ervaring. Bovendien proberen de machthebbers in Oost-Duitsland krampachtig hun samenleving te onttrekken aan inzicht vanuit het westen.

Een oplossing voor deze precaire toestand wordt mogelijk gemaakt door middel van analyses van meer toegankelijke en vergelijkbare sub-systemen.

De massacommunicatie, onderzocht middels een gemeenschappelijk object, te weten de Olympiade gehouden in de zomer van 1976, lijkt in bijzondere mate geschikt voor een voorzichtige verkenning van de werkelijkheid waarmee men in Oost-Duitsland te maken heeft, en de vergelijking daarvan met die van West-Duitsland.

Oost- en West-Duitsland vertegenwoordigen twee tegengestelde maatschappelijke ordeningen. Op overeenkomstige wijze vervullen massacommunicatie en sport verschillende functies in deze maatschappelijke ordeningen; ook hun prioriteit is daarin verschillend. In deze context wordt de sportverslaggeving op basis van eenduidige criteria geanalyseerd en vergeleken (Voigt 1975/76, Voigt/Burger 1977). In de eerste plaats wordt duidelijk, dat de sportverslaggeving zich bijna uitsluitend beperkt tot resultaten in de topsport; dat geldt voor Oost-Duitsland in sterkere mate dan voor West-Duitsland.

De sportverslaggeving wordt een show, nagenoeg gereduceerd tot weergave en beschrijving van topprestaties; een show, die samen met onderlinge strijd, persoonlijke drama's, identificatie-mogelijkheden, emotionele betrokkenheid en onzekere afloop een grote belangstelling van de zijde van het publiek garandeert.

De invloed van de topsport op de massa leidde in Oost-Duitsland tot een volledige uitbuiting van haar diensten door de staatspartij. De sport wordt in Oost-Duitsland staatkundig beheerd en geleid. Vooral de sport, die gericht is op het leveren van prestaties, vervult belangrijke politieke functies.

Topprestaties in de sport staan in de waardenhiërarchie van de leidende elite in Oost-Duitsland mede op de eerste plaats, omdat deze elite hoopt zich daarmee te verzekeren van steun bij de realisering van politiek-ideologische doelstellingen.

Zonder ook maar één spoor van een kritische aanpak wordt door de leidinggevende funktionarissen het kleine deelsysteem van de topsport als representatief beschouwd voor het totale maatschappelijke systeem (Voigt 1976).

De sportdeskundigen en -journalisten in Oost-Duitsland dienen dit te aanvaarden en uit te dragen, ofschoon zij op grond van hun uitstekende vakopleiding zeker weten, dat de topsport slechts één fragment vormt uit het ganse domein van de sport en zodoende noch representatief is voor de sport noch voor de samenleving als geheel.

Echter ook een groot gedeelte van de bevolking hecht juist grote waarde aan topprestaties in de sport.

Een belangrijke reden tot onderscheid met West-Duitsland is hierin gelegen, dat in de topsport - in tegenstelling tot andere levenssferen - prestatie en succes duidelijk herkenbaar zijn en in hun onderlinge samenhang eenduidig bepaald zijn. De variabele "socialistisch bewustzijn", welke in Oost-Duitsland de relatie tussen inspanning en succes (in de vorm van beloning, promotie, speciale rechten, etc.) versluiert, ja zelfs vaak de schijn wekt volkomen willekeurig te zijn, is op het gebied van de topsport slechts een randverschijnsel. Daar telt slechts meetbare prestatie als datgene wat succes kan opleveren.

Gebrek kan een der sterkste drijfkrachten zijn voor het menselijk handelen; dat geldt voor de topsport in Oost-Duitsland in tweevoudig opzicht. De atleten worden gemotiveerd om topprestaties te leveren, omdat zij daardoor voorrechten verwerven, welke op een andere manier niet te verkrijgen zijn. De bevolking ervaart hier, wat haar vaak ontzegd wordt, te weten een duidelijke realisering van het prestatieprincipe.

Zij ervaart dat met een ambivalent gevoel. Enerzijds in de vorm van genoegdoening en bevrediging over het feit, dat het er tenminste in de sport op een juiste manier aan toe gaat en dat de inspanning op een passende wijze beloond wordt. Verdriet en ergernis anderzijds, omdat men de voorrechten der atleten, afgemeten naar de eigen dagelijkse arbeidsprestaties, als te overdreven inschat.

Ook in West-Duitsland wordt van de topsport misbruik gemaakt. Evenwel niet alleen door één enkele machtsgroep, maar door een veelvoud van vaak met elkaar wedijverende groeperingen. De sport is in West-Duitsland een belangcomplex. Zij berust op vele peilers en is, structureel gezien, heteroog en pluralistisch in het proces van de beleidsvorming.

De verschillen in de sport en in de berichtgeving over de sport als onderdeel van de totale informatie-verschaffing vormen een uitdrukking van de beide tegen-gestelde maatschappelijke ordeningen in de beide Duitse staten. Het recht op vrije meningsuiting en vrijheid op informatie; vrijheid in de meningsvorming via de pers, radio en televisie zijn in West-Duitsland al sedert lang gegarandeerd en in vergaande mate gerealiseerd. De begrenzingen daarvan zijn gelegen in de behoeften van de lezers, kijkers en luisteraars; in rentabiliteitsoverwegingen; in de politieke gebondenheid van vele instituten, als ook in groepsbelangen (onder meer particulier-economische) die met elkaar concurreren.

Geheel anders is het gesteld met de verhoudingen in Oost-Duitsland. Daar bestaat noch de mogelijkheid tot vrije meningsuiting, noch vrijheid van informatie. Alle media zijn in handen van de staat en worden ingezet als beheersingsinstrumenten in het belang van de partij. Bovendien geldt, dat kranten, radio en televisie in Oost-Duitsland de verantwoordelijke taak hebben te fungeren als "collectieve" agitator, propagandist en organisator. Zij dienen de werknemers voor te lichten over het dialektisch materialisme, de tot de uiteindelijke overwinning voerende maatschappelijke visie van de arbeiderspartij en zij dienen hen op te voeden tot actieve strijders voor de zaak van de vrede, de democratie en de maatschappelijke vooruitgang (*Bond van duitse journalisten*, 1960, pag 94 e.v.).

Objektiviteit, het hoogste principe van de westerse journalist, wordt in Oost-Duitsland verdrongen door het aldaar vigerende hoofdprincipe van het partijbelang. De belangrijkste plicht van de verslaggever in Oost-Duitsland is gelegen in de versterking van de socialistische staat: verheffing daarvan, zowel intern als naar buiten toe; ideologische beïnvloeding van degenen die de informatie ontvangen en identificatie van zichzelf met de normen van de partij. Hun succes meten de journalisten en sportverslaggevers in Oost-Duitsland af aan de waardering van hun werk door de S.E.D. (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*), die dit beoordeelt naar de maatstaven van het nut, wat dit met zich mee brengt.

De journalist in West-Duitsland, die in een pluralistische samenleving slechts vanuit een ideaaltipe beschouwd kan worden, houdt zich daarentegen aan het principe van de objectiviteit en het pluralisme in de meningsvorming. Zijn informatie dient waarheidsgetrouw (intersubjectief), kritisch, volledig, begrijpelijk en interessant te zijn. Hij vat zijn taak op als het verschaffen van informatie op een actuele en veelzijdige manier, afgestemd op de behoeften van het publiek.

Zijn succes daarin meet de westelijke journalist af aan de reacties van zijn lezers, kijkers of luisteraars en het daarop berustende markt-economische succes. Bijvoorbeeld de mate waarin zijn produkten zich laten verkopen.

De invloed van lezers, kijkers en luisteraars op de inhoud, selectie en vormgeving van de massacommunicatie is in Oost-Duitsland zeer gering; in West-Duitsland is deze daarentegen zeer groot.

De mogelijkheden tot medezeggenschap zijn te beschouwen als een functie van de (beschikbare) sanktioneringsmiddelen. Dat geldt voor alle levenssferen.

De Oostduitse bevolking beschikt slechts over het alternatief van uitwijken naar westerse radio- en televisiezenders. Iedereen in Oost-Duitsland benut wel deze mogelijkheid.

In West-Duitsland beschikt de luisteraar, kijker of lezer daarentegen over effectieve sanktiemechanismen. Deze bestaan onder meer uit economische sankties (abonneren of opzeggen); overgaan op andere media; uitoefenen van kritiek; concurrerende media; analyses van lezers; directe participatie, alsmede de mate waarin men zich voor iets laat warm maken.

Als onderdeel van de massacommunicatie biedt de sportverslaggeving in het vergelijkende onderzoek tussen de beide Duitse staten zeer goede mogelijkheden om subsystemen te onderzoeken en met elkaar te vergelijken.

De massa-media vormen in de beide Duitse staten een belangrijk middel tot cultuuroverdracht. Analyse daarvan is noodzakelijk, ook al omdat de Oostduitse massa-media meer open staan voor onderzoek vanuit het westen dan de andere levensgebieden. Belangrijk is bovendien de invloed van de Westduitse massa-media op de bevolking van Oost-Duitsland.

De media in Oost-Duitsland blijven hierdoor niet onberoerd.

Omgekeerd kunnen invloeden van de Oostduitse massa-media op West-Duitsland, welke op dit gebied geen politieke belemmeringen ondervinden, nauwelijks vastgesteld worden.

In principe geldt voor alle industriële samenlevingen, dat er tussen sport - en dat is in de berichtgeving bijna uitsluitend topsport - en massa-media een nauwe wisselwerking bestaat. Dit zowel in de betekenis van een wederkerige beïnvloeding, alsook vanuit de optiek van wederzijds voordeel.

Deze samenhang wordt weliswaar beïnvloed door aan het maatschappelijke systeem inherente, technologische en nationale factoren, maar in wezen houdt zij zichzelf in stand.

- ONDERWERP VAN ONDERZOEK -

Onderwerp van het vergelijkende onderzoek is de verslaggeving over de Olympische Spelen, die in de zomer van 1976 te Montreal gehouden werden. Deze vingen aan op 18 juli 1976 en werden beëindigd op 31 juli '76. Op 17 juli werden de Olympische Spelen geopend; op 1 augustus vond het slotfeest plaats.

De rapportering over de Olympische Spelen is bij uitstek geschikt voor de empirische analyse en vergelijking van de verslaggeving over de sport in de beide Duitse staten. In hetzelfde tijdvak wordt over hetzelfde onderwerp infor-

matie verschaft. De belangstelling voor de sport is bij de bevolking in deze periode bijzonder groot. Qua deelname heeft het sportgebeuren een internationaal karakter van ongekennde omvang, zowel in actieve als passieve zin. De berichtgeving is hierop gefocused. Het totale gamma aan takken van sport is er present. De landen hebben zich jarenlang op deze gebeurtenis voorbereid en het is zeker, dat het gebeuren in hoge mate tot de eigen verbeelding spreekt. De berichtgeving over de Olympische Spelen is representatief voor de berichtgeving over de sport. Als door een vergrootglas wordt hier in geconcentreerde en vergrote vorm een belangrijk gedeelte der massacommunicatie als onderzoek onder de loep genomen.

Systeemvergelijkend onderzoek naar de verslaggeving in de sport staat tot op heden nog niet ter beschikking. Dit soort onderzoek maakt het mogelijk om op empirische gronden vaststaande inzichten te verkrijgen in subsystemen (zoals dat van de sport, de massacommunicatie, de media en het politieke subsysteem) van twee met elkaar contrasterende samenlevingen.

Sportverslaggeving maakt deel uit van de massacommunicatie en neemt als zodanig geen afzonderlijke plaats in (Voigt/Burger 1977, vergelijk Weischenberg 1976).

– METHODE VAN ONDERZOEK –

Zowel bij het onderzoek naar televisie-uitzendingen als dat van kranten wordt als methode inhoudsanalyse toegepast.

Volgens Berelson (1952), Bessler (1972), Osgood (1954), Silbermann (1974), Wersig (1968) "is taal niet alleen een belangrijke voorwaarde voor sociaal gedrag, voorzover dit op de overdracht van zingevingen berust, maar is het spreken en schrijven op zich al een vorm van sociaal gedrag. In de manier waarop mensen spreken en schrijven komen hun doelstellingen, attitudes, zingevingen, hun kennis en hun stilzwijgende vooronderstellingen omtrent hun omgeving tot uiting. Deze doelstellingen, attitudes, etc. worden daarbij mede bepaald door het sociaal-culturele systeem, waartoe deze sprekers en schrijvers behoren. Derhalve vormen ze niet alleen een weergave van persoonlijkheidskenmerken der auteurs, maar vormen ze ook een afspiegeling van de kenmerken van de samenleving, waarin deze auteurs leven. Dat wil zeggen een afspiegeling van geïnstitutionaliseerde waarden, normen, sociaal overgeleverde definities van situaties, etc./Het is op deze gronden geoorloofd om uit de analyse van gesproken materiaal conclusies te trekken, die betrekking hebben op non-verbale verschijnselen, van individuele en maatschappelijke aard. Daarmee is het uitgangspunt en de taak van de inhoudsanalyse globaal aangegeven" (Mayntz/Holm/Hübner, 1972, pag 151).

Communicatie kan functioneel geïnterpreteerd worden. Daarbij kunnen niet alleen alle elementen van het communicatieproces aan een analyse onderworpen worden, zoals onderwerp, datgene wat gezegd wordt, degene die informatie overdraagt, degene die informatie ontvangt en het communicatie-medium. Maar ook is het mogelijk te toetsen, wie de macht bezit om te bepalen wat "functioneel" is, wie dat ten goede komt en tenslotte welke consequenties dat

heeft voor de berichtgeving. Communicatie, en in dit geval speciaal de taal als de voornaamste drager daarvan, staat in een voor een samenleving typerende spanningsverhouding tot het menselijk gedrag (vergelijk Silbermann, 1974). Ook tussen verbale en non-verbale communicatie bestaat een voor een systeem specifieke spanningsverhouding; hier overschrijden wij evenwel al de grenzen van wat in dit onderzoek meetbaar is.

Naarmate men dieper in het communicatieproces doordringt, wordt het onderscheid tussen vorm en inhoud des te moeilijker. De invloed van de manier waarop iets gezegd wordt en het karakter van het medium op dat wat feitelijk medegedeeld wordt, in casu bedoeld wordt, kan veel groter zijn dan de (formeel) overgedragen inhoud. Bijvoorbeeld door de klank van de stem en uitdrukking van het gezicht.

Ook op dit gebied, dat wil zeggen in de sfeer van de communicatie en de relatie tussen vorm en inhoud, bestaat er een ontwikkeling, waarop het "kapitalisme" en "socialisme" op typerende wijze hun stempel drukken.

De innige samenhang tussen menselijk gedrag, communicatie en de machtsverhoudingen, die aan een bepaald maatschappelijk systeem inherent zijn, wordt zichtbaar door de vergelijkende analyse der Duitse massa-media (Vergelijk Bergsdorf 1977, Güntsche 1975, Infratest 1957/58, Krampe/Zumblick 1977, Maletzke 1959, Picaper 1976, Rudolf 1972, Schmidt 1965, Schneider 1976, Voigt/Burger 1977/78, Winkler 1972/77).

— ANALYSE VAN HET TELEVISIEGEBEUREN —

Inhoudsanalytische onderzoeksprojecten beperkten zich tot op heden bijna uitsluitend tot krantenprodukten, boeken en radio. Daarbij werd een bepaalde betekenis toegekend aan bepaalde woorden, stemverheffingen, in casu verzwakkingen, emotionele uitingen, klanken, woordcombinaties, zinnen en spreekstijlen zoals meer of minder lange argumentaties, e.d.

Weliswaar berust de geldigheid van de aldus verkregen resultaten op het onderlinge begrip (Verstehen) van degene die een tekst, c.q. een bepaalde klank voort brengt, degene die dit ontvangt en onderzoeker. Al krijgt men hier al te maken met een gemotiveerde kritiek op deze onderzoeksmethode.

Bij de analyse van televisie-uitzendingen komt bij het begrijpen van woord en klank nog de betekenis van het beeld en de wisselwerking tussen beeld en woord of klank. Aan de onderzoeker worden derhalve hoge eisen gesteld. Desondanks heeft vooral in de Verenigde Staten de inhoudsanalyse van televisieprodukten al tot goede resultaten geleid.

Inhoudsanalyse van sportevenementen op de televisie komen wij daarentegen tot op heden nauwelijks tegen (Hackforth 1975, Burger/Krampe/Voigt/Zumblick 1976).

De voor ons doel meest geschikte televisieprogramma's uit West- en Oost-Duitsland werden op een videorecorder opgenomen en door verschillende personen tweemaal verwerkt. De dubbele verwerking van de uitzendingen moest de geldigheid van de bevindingen veilig stellen. Bovendien werden om

de twee dagen de opgenomen televisie-uitzendingen nog eens extra verwerkt door twee hiervoor geschoolde personen. De intercodeur-betrouwbaarheid lag in alle gevallen tussen de 0,91 en 0,98.

Om de representativiteit van de uitgekozen televisie-uitzendingen met betrekking tot de totale berichtgeving over het sportgebeuren tijdens de Olympiade te toetsen, werd na de tweede verwerking het totale programma van West- en Oostduitse televisierapportages onder dit gezichtspunt bekeken en verwerkt.

De geanalyseerde televisie-uitzendingen uit West-Duitsland

In de periode van 19 juli tot en met 2 augustus 1976 werd door ons het programma *Olympische Sommerspiele Montreal - Zusammenfassung der Kämpfe vom Vortag* middels inhoudsanalyse bewerkt. Dit programma werd dagelijks van 10.05 uur tot 12.00 uur afwisselend via het eerste net (*A.R.D.*), c.q. het tweede net (*Z.D.F.*) uitgezonden. Het aandeel van dit programma-onderdeel in de totale sportverslaggeving van de Westduitse televisie met betrekking tot de Olympische Spelen bedroeg ongeveer 20%. (Zumblick) Het in het onderzoek betrokken programma had vooral tot doel het gebeuren samen te vatten en de behoefte aan informatie van de arbeiders met ploegen-dienst te bevredigen (aldus de commentator in de eerste uitzending). Voor de selectie en vormgeving der bijdragen waren de redacties van de *A.R.D.* en *Z.D.F.* verantwoordelijk. In dit programma-onderdeel werden flitsen, hoogtepunten en samenvattingen van het sportgebeuren van de vorige dag aan elkaar gelast en aangevuld met ingelaste studio (live) uitzendingen.

De geanalyseerde televisie-uitzendingen uit Oost-Duitsland

Met het oog op de Oost - West vergelijking werd door ons het programma *Olympia aktuell - Aufzeichnungen vom Vorabend* onderzocht, dat dagelijks van 10.00 uur tot 12.00 uur op het eerste net van de *D.F.F.* in Oost-Duitsland uitgezonden werd. Het aandeel van dit programma in de totale sportverslaggeving over de Olympiade door de Oostduitse televisie bedroeg ongeveer 17%. (Zumblick).

Dit programma-onderdeel werd door de Oostduitse televisie opgevat als een samenvatting van de sportgebeurtenissen van de vorige dag ten behoeve van de arbeiders in de avond- en nachtdienst. In de eerste uitzending bracht de omroeper naar voren dat "geen enkel hoogtepunt van het sportgebeuren zou ontgaan aan de arbeiders, die 's nachts werkzaam zijn" (Zumblick).

Verantwoordelijk voor de selectie en vormgeving was de "thuis"-redactie in Berlijn-Adlershof. Het verloop van het programma werd bepaald door de sportredactie in Oost-Berlijn.

Evenals in het hiermee corresponderende programma uit West-Duitsland werden in dit programma-onderdeel van de Oostduitse televisie aan de hand van aantekeningen, flitsen, samenvattingen en hoogtepunten (vooral in de betekenis, die de *S.E.D.* hieraan hecht) aan elkaar gelast en met ingelaste studio (live) uitzendingen onderbroken.

Het verwerkingsformulier

Dit formulier had vooral tot doel alle informatie zoveel mogelijk op een overzichtelijke en systematische manier te verzamelen, ten einde met het verwerkte materiaal de hypothesen te toetsen.

De belangrijkste voorwaarden, waaraan het onderzoeksformulier zou moeten voldoen, waren (Zumblick):

- Een voorbedrukt formulier, met in de kop: titel van de uitzending, datum en programma;
- zowel toepasbaar op Westduitse als Oostduitse televisieprogramma's;
- per dag en uitzending slechts één blad, in casu één regel gebruiken;
- overzichtelijkheid; daarom werd gekozen voor een A3-DIN formaat.

Inhoudelijk kwamen op dit formulier de volgende programmafacetten aan de orde:

- Zendtijd (gemeten in minuten en seconden);
- Thema van het programma-onderdeel; met de aantekening of het gaat om sport voor vrouwen of sport voor mannen;
- Doorlopende nummering van de afzonderlijke programmablokken;
- Waardering van de Oostduitse sportbeoefenaars;
- Waardering van de Westduitse sportbeoefenaars;
- Waardering van de overige atleten;
- Uitspraken over mogelijke oorzaken voor het succes of falen van atleten.

– ANALYSE VAN KRANTEN–

In de systematische beoordeling van kranten, boeken en tijdschriften middels inhoudsanalyse beschikken de onderzoekers in de Verenigde Staten over een lange traditie (zie onder meer Berelson 1952, Laswell 1927, Scheuch/Roghamann 1969, Silbermann 1974). Aanzetten voor een ver reikende theorie, dus een sociologie van de persmedia (Clause 1962) of onderzoek naar de functie en invloed daarvan (Kunz 1967, Honneberger 1971, Zoll/Henning 1970) staan nog in de kinderschoenen.

Ondertussen zijn in West-Duitsland talrijke onderzoekingen over de persmedia voorhanden, welke gebruik maken van inhoudsanalyse als onderzoeksmethode.

Periode waarover de krantenanalyse is uitgevoerd

Uitgangspunt was het onderzoek naar de verslaggeving over de Olympiade in de zomer van 1976 te Montreal. Daarbij zou niet alleen de verslaggeving in engere zin ten tijde van de Olympiade geanalyseerd dienen te worden, maar bovendien ook een periode vóór en na de Spelen, teneinde veranderingen in de berichtgeving vast te kunnen stellen, alsmede voor- en nabespiegelingen mede

in het onderzoek te kunnen betrekken, waarover uitspraken gedaan zouden kunnen worden.

Optimaal bleek een tijdspanne van telkens 14 dagen vóór en na de Olympiade. Een onderzoek onder de persmedia leverde op, dat buiten deze periode het aandeel der Olympische thema's gering bleef (Krampe). In totaal werden alle verschijningen van kranten gedurende de Olympiade, alsook 14 dagen daarvoor en 14 dagen daarna, aan een analyse onderworpen. Het onderzoek omvat in het tijdvak van 5 juli tot en met 14 augustus 1976 36 kranten (edities) uit West- en Oost-Duitsland.

Voor vergelijkingsdoeleinden werd in overeenstemming daarmee in sommige gevallen een afbakening gemaakt tussen een beperkt en een uitgebreid onderzoeksgebied.

Het geanalyseerde dagblad in West-Duitsland

De keus viel op de *Frankfurter Allgemeine (F.A.Z.)*; deze krant is één van de toonaangevende dagbladen met een wereldwijde verbreiding. Volgens haar eigen pretentie is deze krant onafhankelijk en onpartijdig. Haar principes zijn: onbevooroordeelde weergave der feiten, actuele en nauwkeurige nieuwsgaring, evenwichtigheid, kritische distantie tot alle groepen en het leveren van een bijdrage aan de meningsvorming van de lezers.

Ongetwijfeld bezit de *F.A.Z.* een zeer grote mate van onafhankelijkheid en onkreukbaarheid. Zij wordt vooral gesteund door een coöperatieve uitgevermaatschappij, die een stabiel financieel fundament garandeert.

De *F.A.Z.* werd op 1 november 1949 opgericht.

Haar oplage bedroeg in 1976 ongeveer 350.000 exemplaren; daarvan behoren rond de 235.000 tot de abonnementen. Circa 35.000 kranten gaan dagelijks naar het buitenland.

In 1976 bestonden er in West-Duitsland 411 dagbladen met een gedrukte oplage van 24.869 miljoen stuks (*Statistisch Jaarboek 1977 voor de Bondsrepubliek Duitsland*, pag 350); 2,4% van de Westduitse bevolking, ouder dan 14 jaar, leest de *F.A.Z.*, dat wil zeggen 1,06 miljoen mensen. 39% van hen zijn vrouwen en een kwart van de lezers is jonger dan 50 jaar.

Bij toepassing van een stratificatiemodel, bestaande uit 7 klassen, behoort meer dan de helft van de lezers tot de beide hoogste klassen; net 40% kan gerekend worden tot de beide middelste klassen en ongeveer 10% tot de drie onderste klassen.

Wat de sport betreft stelt de *F.A.Z.* zich tot taak dit veelzijdige gebeuren in heel Duitsland en bovendien in de gehele wereld op haar pagina's weer te geven; zij streeft naar verslaggeving en becomingcommentariëring van alle takken van sport. Een vaste rangorde van sporttakken wijst de *F.A.Z.* resoluut af: "Wanneer wij de indruk krijgen, dat er een grote belangstelling bij onze lezers bestaat, dan proberen wij daarop te reageren" (*F.A.Z.* 1975). Er bestaat ook klaarheid over, dat het louter beschrijven van (sport)manifestaties niet meer voldoet; tegenwoordig overheersen commentaren, rapportages en analyses. Het weinige onderzoek, dat daarnaar verricht is (Clausen 1969, Güntsche 1974, W. Schulz

1970, Voigt/Burger 1977) bevestigt deze voorstelling van zaken van de *F.A.Z.*; pretentie en werkelijkheid liggen hier dicht bij elkaar.

Het geanalyseerde dagblad in Oost-Duitsland

Met betrekking tot Oost-Duitsland viel de keuze op het dagblad *Neues Deutschland* (*N.D.*). Dit is het centrale orgaan van het Zentralkomitee van de *S.E.D.* en wordt in geheel Oost-Duitsland verspreid. Een groot aantal personen in bepaalde beroepen, c.q. functies is verplicht zich op deze krant te abonneren. Evenals de *Prawda* in Rusland vervult het *N.D.* in Oost-Duitsland een opinievormende rol: zij verbreidt wat officieel voor juist, waar, in casu voor leugenachtig gehouden wordt; datgene waarover gesproken wordt; de wijze waarop argumentaties te berde worden gebracht en welke woorden en zinsconstructies opportuun zijn (vergelijk Bergsdorf 1977, Herrmann 1963, Picaper 1976, Verband 1960). Zij zwijgt over datgene, waar officieus over gesproken wordt; zij mag daarom als de saaiste krant in het Duitse taalgebied beschouwd worden. Het *N.D.* verschijnt sedert de 23ste april 1946. Tegenwoordig ligt de dagelijkse oplage (van Oost-Berlijn en de Republiek) op meer dan 1 miljoen. Dat is meer dan één zevende van de totale oplage van alle andere kranten in Oost-Duitsland.

Vergelijken wij de (gedrukte) oplage van de *F.A.Z.* met die van alle andere kranten in West-Duitsland, dan laat zich een verhouding van 1 op 70 berekenen; dat wil zeggen, dat de *F.A.Z.* ongeveer een tien maal kleiner marktaandeel heeft dan het *N.D.*

Het *N.D.* wordt overwegend gelezen door (partij)functionarissen. Waarschijnlijk bereikt deze partijkrant meer dan driekwart van alle huishoudens in Oost-Duitsland. Over de structuur van het lezerspubliek is slechts weinig bekend (vergelijk Feuerisen 1971, pag 111); leden van de *S.E.D.*, functionarissen, leidinggevende ambtenaren, leraren, opvoeders en al het overige partij kader zijn verplicht het partijblad te bestuderen, dat tevens de maatstaf vormt voor alle andere krantenprodukten in Oost-Duitsland.

Met het oog op de sportverslaggeving streeft het *N.D.* eveneens een toonaangevende rol na. Vergeleken met de *F.A.Z.* is de omvang van de sportverslagen in het *N.D.* in doorsnee één-derde groter.

Ten tijde van de Olympische Spelen nam de omvang van het sportgedeelte in de *F.A.Z.* 16,7% en in het *N.D.* 30,4% van het totale aantal bladzijden in.

– HYPOTHESEN EN ONDERZOEKSRESULTATEN –

Teneinde de omvang van dit artikel beperkt te houden, zal worden volstaan met een beschouwing van enige hypothesen, die relevante onderzoeksresultaten opgeleverd hebben.

Zowel met betrekking tot de analyse van de persmedia als met betrekking tot de televisie-uitzendingen zullen deze onderzoeksresultaten achtereenvolgens als volgt gerubriceerd worden:

1. Omvang, aandeel en plaats van de sportberichtgeving in het totaal der berichtgeving;
2. Gehanteerde stilistische vormen, mede als indicaties van vrijheid om kritiek te leveren en/of een bepaalde mening te verkondigen;
3. De waardering van de verschillende takken van sport, afgemeten naar rangorde, sociaal prestige, publieke belangstelling, aantal medailles, etc;
4. Motiveringen voor het succes of falen van atleten.

1. Omvang, aandeel en plaats van de sportberichtgeving

Met betrekking tot de persmedia werd hier de volgende hypothese getoetst: "Op grond van de hogere status van de topsport in Oost-Duitsland zal de verslaggeving over de Olympische Spelen van 1976 te Montreal in het *N.D.*, in vergelijking met de *F.A.Z.*, meer dan een buitengewone betekenis krijgen"

Onafhankelijke variabele is de uiteenlopende status van de sport in beide maatschappelijke systemen. Daarvan afhankelijke variabelen zijn: omvang, aandeel en plaats van de verslagen over de Olympische Spelen. Wat de omvang betreft, blijven bijlagen e.d. buiten beschouwing. De omvang van het sportgedeelte wordt gemeten in kwadraat-centimeters. De waarde van een object kan niet alleen uit de omvang en de inhoud van de in kranten aangetroffen teksten en beelden afgeleid worden, maar ook uit de plaatsing er van. Daarbij is het van belang vast te stellen, op welke bladzijden de sportverslagen over de Olympische Spelen geplaatst zijn, welke niet in het sportgedeelte van de krant ondergebracht zijn.

Tabel 1 geeft de omvang, het aandeel en de plaatsing van de verslaggeving over de Olympische Spelen bij de *F.A.Z.* en het *N.D.* in de periode van 5 juli tot en met 14 augustus 1976 (= 36 edities van beide kranten).

Tabel 1. Omvang, aandeel en plaatsing van sportverslagen in de *F.A.Z.* en *N.D.*

	<i>F.A.Z.</i>	%	<i>N.D.</i>	%
1. Totale omvang der krant (uitgez. bijlagen, e.d.) in blz.	808		288	
2. Totale omvang van het sportgedeelte, in blz.	95,5	11,8	51,75	18,0
3. Sportberichtgeving (in cm ²)				
– in het sportgedeelte	171.109	97,0	102.687	87,4
– buiten het sportgedeelte	5.221	3,0	14.855	12,6
– totaal	176.330	100,0	117.542	100,0
4. Sportberichtgeving (in cm ²)				
– Olympische Spelen	148.611	84,3	97.474	82,9
– overige sportberichten	27.719	15,7	20.068	17,1
– totaal	176.330	100,0	117.542	100,0

5. Sportberichtgeving

Olymp. Spelen (in cm²)

- in het sportgedeelte	143.390	96,5	82.619	84,8
- buiten het sportgedeelte	5.221	3,5	14.855	15,2
- totaal	148.611	100,0	97.474	100,0

6. Sportberichtgeving

Olymp. Spelen, buiten sportdeel (in cm²)

- op voorpagina	2.637	50,5	11.210	75,4
- in politiek deel	2.413	46,2	146	1,0
- in feuilleton/spec. rubriek	171	3,3	3.499	23,6
- totaal	5.221	100,0	14.855	100,0

In de periode van 5/7 tot 14/8 nam het sportdeel van de *F.A.Z.* 11,8% en van het *N.D.* 18,0% van het totaal aantal bladzijden in. Tijdens de Olympische Spelen neemt in beide kranten de omvang van het sportgedeelte toe; en wel tot 16,7% in de *F.A.Z.* en tot 30,4% in het *N.D.*. In de gehele onderzoeksperiode is de sportverslaggeving in het *N.D.* ongeveer 1,7 keer zo omvangrijk als in de *F.A.Z.*; tijdens de Spelen is de omvang van het sportgedeelte in het *N.D.* bijna twee keer zo omvangrijk als in de *F.A.Z.*

Let men evenwel op de berichtgeving over de Olympiade buiten het sportdeel, te weten het algemene deel van de krant, dan kan hieraan een belangrijke indicatie voor de waardering van de topsport verbonden worden. In het algemene deel van de krant neemt de sportberichtgeving in het *N.D.* zelfs iets meer dan het viervoudige van dat van de *F.A.Z.* in (4,32); voor de *F.A.Z.* is dit namelijk 3,5% en voor het *N.D.* 15,2%. Bij de berichtgeving over de Olympische Spelen buiten het sportgedeelte neemt het aandeel van de totale berichtgeving over de sport in de *F.A.Z.* toe tot 12,2% en in het *N.D.* tot 20,6% van de totale omvang van de krant; dat wil zeggen een verhouding van 1 : 1,69.

Zeer indicatief is de plaatsing van de verslagen over de Olympische Spelen buiten het sportdeel. De *F.A.Z.* plaatst ongeveer de helft (50,5%) en het *N.D.* rond driekwart (75,4%) van deze verslagen op de voorpagina.

Men kan derhalve bovenstaande hypothese als bevestigd beschouwen: de Olympische topsport heeft op grond van onze gegevens over omvang, aandeel en plaatsing een significant hogere waarde in het *N.D.* dan in de *F.A.Z.*

Met betrekking tot de televisie-uitzendingen werd hier de volgende hypothese getoetst: "De uiteenlopende status van de topsport in beide maatschappelijke systemen heeft tot gevolg, dat de omvang van de berichtgeving gedurende de Olympische Spelen te Montreal in 1976 bij de Oostduitse televisie veel groter zal zijn dan in de Westduitse televisie-uitzendingen".

De omvang van de televisie-rapportages kan onder de volgende gezichtspunten gezien worden:

- totale zendtijd in verhouding tot het aandeel van de sportuitzendingen;
- alternatieve TV-programma's t.b.v. hen, die niet of nauwelijks in sport geïnteresseerd zijn;

- omvang der aangewende financiële middelen (huur satelliet, lijnen, etc.);
- structuur en kwaliteit van het gebodene;
- de algehele organisatie van het TV-programma over de Olympische Spelen.

Om de totale omvang van de sportuitzendingen over de Olympiade in het tijdvak van 17 juli tot 2 augustus vast te kunnen stellen, werd eerst het Westduitse programma *Hör Zu* en het Oostduitse *Sportechno* (voorbespiegelingen) bekeken en verwerkt.

Bij de Westduitse televisie-uitzendingen neemt de omvang van de dagelijkse sportverslagen tot en met 23 juli toe tot een maximum van 12 uur. In de periode van 24 juli tot en met 1 augustus ligt de voor de Olympische sporten uitgetrokken zendtijd tussen de 7:55 en 9:58 uur. Op 2 augustus was dat nog slechts 1:55 uur. Ook bij de Oostduitse televisie bereikt de omvang van de verslagen van de Olympische Spelen op 23 juli een maximum van 15:25 uur. Evenals in West-Duitsland besteedt de Oostduitse televisie vanaf 23 juli tot en met 30 juli dagelijks tussen de 12:30 en 13:45 uur aan sportuitzendingen. Op 31 juli neemt de tijd weer toe tot 15 uur en op 1 augustus tot 15:25 uur.

Tabel 2 verduidelijkt het verband tussen de omvang van de berichtgeving over de Olympiade 1976 te Montreal (in de periode van 17/7 tot 2/8) en de omvang van de overige programma's in West- en Oost-Duitsland.

Tabel 2. Omvang van de verslaggeving over de sportevenementen in Montreal via de Westduitse en Oostduitse televisie

Zendtijd	Westduitse t.v. (A.R.D. en Z.D.F.)		Oostduitse t.v. (eerste en tweede net)	
	Olympiade	Overig progr.	Olympiade	Overig progr.
uren/minuten	137:53	217:57	205:28	159:35
perc. v.h. totale programma verhouding	38,75	61,25	56,28	43,72
	1 : 1,58		1 : 0,78	

De Oostduitse televisie trok 67:36 uur méér zendtijd uit (in totaal 205:30 uur; gemiddeld 14:42 uur per dag) voor de verslaggeving over de Olympiade dan de Westduitse televisie (in totaal 137:54 uur; gemiddeld 9:48 uur per dag). In West-Duitsland nam de sport gedurende de onderzoeksperiode (14 dagen) slechts 38,8% van de totale zendtijd voor haar rekening; in Oost-Duitsland is dat echter 56,3%. Dit hoge percentage is te verklaren uit het feit, dat de verantwoordelijke Oostduitse organisatoren naast de normale televisielijnen nog extra satelliettijd gehuurd hadden. Daarmee hadden ze ook meer mogelijkheden om het aanbod te variëren. De verantwoordelijke functionarissen van de Oostduitse televisie achtten blijkbaar geen prijs te hoog om sportieve topprestaties in beeld te brengen. Dit werd gebracht als zijnde "een voorzien in de behoefte van de kijkers". In Oost-Duitsland bestaat ook geen echt alternatief; in West-Duitsland daarentegen bestaan er meer mogelijkheden om uit te wijken naar alternatieve programma's.

Voegt men daar nog bij, dat de Oostduitse televisie-reporters beter voorbereid waren op de verslaggeving over de Olympische Spelen dan hun Westduitse collega's, dan laat het zich aanzien, dat bovenstaande hypothese bevestigd kan worden. Op grond van de hogere waardering van de topsport door de S.E.D.-funktionarissen neemt de omvang van de berichtgeving over de Olympische Spelen in de Oostduitse televisie-uitzendingen een veel grotere plaats in dan in West-Duitsland.

2. Gehanteerde stilistische vormen

Met betrekking tot de persmedia werd hier de volgende hypothese getoetst: "Op grond van de in West-Duitsland gerealiseerde en in Oost-Duitsland beperkte journalistieke vrijheid zal in de verslagen over de Olympische Spelen in de F.A.Z. een breder spectrum aan journalistieke stijlen en vormgevingen aangewend worden dan in het N.D.. Bovendien is het vermoeden gewettigd, dan in de F.A.Z. kritisch-analytische beschouwingen een grotere rol spelen dan in het N.D."

Onafhankelijke variabelen zijn: vrijheid qua vormgeving (journalistiek) en kritische vrijmoedigheid van de journalisten. Afhankelijke variabelen zijn de journalistieke stijlmiddelen die in de sportverslagen in beide kranten aangewend worden.

In laatste instantie hangt de toepassing van verschillende journalistieke stijlvormen af van de maatschappelijke orde, hetgeen weer samenhangt met de functie en het karakter van de persmedia en de opleiding der journalisten. In de regel wordt van de westelijke journalisten individualisme en originaliteit verlangd, hetgeen een aanzienlijke mate van vrijheid in de vormgeving insluit. Andersom beperken politieke condities, collectivisme en conformisme in sterke mate de mogelijkheden van zijn oostelijke collega.

Stijlmiddelen kunnen daarom aangeven, of het sportgebeuren voornamelijk gereproduceerd wordt (weergave d.m.v. tabellen, berichten, nieuws, eerbetoon, etc.) of dat het in een meer kritische zin gevolgd wordt, bijvoorbeeld door commentaar.

In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen de volgende stijlvormen:

1. Berichtgeving via beelden, foto's, tekeningen, e.d.
2. Tekstuele berichtgeving; deze valt uiteen in de volgende categorieën:
 - Uitslagen, resultaten; tot deze categorie behoren nieuws, tabellen, overzichten, voorbespiegelingen.
 - Berichten; tot deze categorie worden gerekend: rapportages, interviews, meningen, portrait. Criterium hierbij is de zakelijke weergave en verslaggeving, waarbij tevens nog ruimte is voor subjectieve en becommentariërende elementen.
 - Commentaren; daartoe worden alleen die berichten gerekend, die in de kranten uitdrukkelijk als commentaar aangekondigd worden.
 - "Features"; dit zijn alle overige stijlvormen, dat wil zeggen journalistieke stijlvormen, die niet alleen zakelijke informatie verschaffen.

Tabel 3 toont de kwantitatieve verdeling der verschillende stijlvormen in de beide Duitse dagbladen tijdens de Olympische Spelen.

Tabel 3. Kwantitatieve verdeling der stijlvormen in de F.A.Z. en het N.D. gedurende de Olympische Spelen

Sportberichtgeving v.d. F.A.Z. (in cm ²), naar:	Sportdeel	exclusief sportdeel	totaal	%
1. Beelden	38.986 (27,2%)	901 (17,2%)	39.887	26,8
2. Tekst	104.404 (72,8%)	4.320 (82,8%)	108.724	73,2
– uitslagen	26.578 (18,5%)	1.098 (21,0%)	27.676	18,6
– berichten	55.917 (39,0%)	1.654 (31,7%)	57.571	38,7
– commentaren	4.494 (3,2%)	1.397 (26,8%)	5.891	4,0
– "features"	17.415 (12,1%)	171 (3,3%)	17.586	11,9
Totaal	143.390 100%	5.221 100%	148.611	100,0

Sportberichtgeving v.h. N.D. (in cm ²), naar:	Sportdeel	exclusief sportdeel	totaal	%
1. Beelden	22.109 (26,8%)	5.428 (36,6%)	27.537	28,3
2. Tekst	60.528 (73,2%)	9.427 (63,4%)	69.955	71,7
– uitslagen	18.794 (22,8%)	5.165 (34,8%)	23.959	24,6
– berichten	35.426 (42,8%)	4.062 (27,3%)	39.488	40,5
– commentaren	1.366 (1,6%)	200 (1,3%)	1.566	1,6
– "features"	4.942 (6,0%)	–	4.942	5,0
Totaal	82.637 100%	14.855 100%	97.492	100,0

In beide kranten neemt de berichtgeving via beelden ruim éénvierde van de totale sportverslaggeving in. Gemeten naar de frequentie der beelden is het aandeel daarvan in de berichtgeving van het N.D. ongeveer 1,5 maal zo groot als bij de F.A.Z.. De laatste heeft, in vergelijking met het N.D., ook een voorkeur voor beelden van een groot formaat.

Opvallend is, dat buiten het sportdeel het aandeel van de verslaggeving via beelden in het N.D. meer dan twee keer zo groot is dan bij de F.A.Z. Verder zijn bijna alle beelden van het N.D. op de voorpagina geplaatst; daarbij gaat het om beelden van sportlieden. Bij de F.A.Z. daarentegen overweegt de karikatuur op pagina twee, waarmee een standpunt ingenomen wordt met betrekking tot Olympische thema's. Op dit punt komen fundamentele verschillen naar voren. Bij het N.D. overheerst de afbeelding van zegevierende Oostduitse atleten op de voorpagina. Bij de F.A.Z. daarentegen overweegt de karikatuur op bladzijde 2, als middel om kritiek uit te oefenen.

In de verdeling van tekstuele verslagen overwegen in beide kranten zakelijk geörienteerde stijlvormen, dat wil zeggen berichten en uitslagen. Hun aandeel bedraagt bij de F.A.Z. 57,3% en bij het N.D. 65,1%.

Vergeleken met het N.D. overwegen in de F.A.Z. stijlvormen, waarin de nadruk is gelegen op meningen, te weten commentaren en "features".

Deze twee stijlvormen nemen in de F.A.Z. een ruimte in van 15,9%; bij het N.D. nemen ze slechts 6,6% in beslag.

Indien men het aandeel van stijlvormen als "uitslagen" en "berichten" beschouwt als indicaties voor een loutere weergave van het sportgebeuren en het aandeel der "commentaren" en "features" als indicatie voor de mate van (kritische) reflexie op het Olympische gebeuren, dan kan hieruit afgeleid worden, dat bij de *F.A.Z.* een naar verhouding grotere mate van kritische beschouwing naar voren komt. Speciale aandacht verdient het aandeel van de verslagen (tekst) buiten het sportdeel. Terwijl het *N.D.* slechts een enkel commentaar plaatst - d.w.z. een aandeel van 1,3% in de totale tekstuele berichtgeving buiten het sportgedeelte - houdt de *F.A.Z.* zich liefst in zeven commentaren met Olympische thema's bezig, d.w.z. een aandeel van 26,8%. Bovenstaande hypothese kan derhalve als bevestigd beschouwd worden.

3. De verschillende takken van sport en hun maatschappelijk prestige

Met betrekking tot de televisie-media werd hier de volgende hypothese getoetst: "Op grond van de in beide maatschappelijke systemen bestaande verschillen in accentuering, in casu de van elkaar afwijkende functies van de topsport, nemen bij de Oostduitse verslagen over de Olympische Spelen, te Montreal in 1976, de sporten waarmee veel medailles behaald kunnen worden een beduidend grotere plaats in dan bij de Westduitse televisie-uitzendingen. Daarentegen overwegen bij de Westduitse televisie-uitzendingen de sporten met een grote mate van belangstelling van de kant van het publiek, in casu met een hoog sociaal prestige".

Om deze hypothese te toetsen, werden de volgende criteria aangelegd om een rangorde te kunnen vaststellen voor de verschillen Olympische sporten. Deze criteria zijn:

- 1) rangorde van sporten naar het aantal minuten zendtijd in de berichtgeving over de Olympische Spelen;
- 2) rangorde van Olympische sporten naar het aantal finale-wedstrijden;
- 3) rangorde van Olympische sporten naar het aantal gewonnen medailles;
- 4) rangorde van Olympische sporten aan de hand van het ledental der sportfederaties.

In de tabellen 4 en 5 wordt de rangorde van de eerste vijf Olympische sporten (gemeten aan de hand van het aantal minuten zendtijd) vergeleken met de in deze takken van sport verworven medailles en de finales.

Tabel 4. Zentijd van de eerste vijf Olympische sporten, vergeleken met het aantal gewonnen medailles en het aantal finales van die sporten (in procenten)

Tak van sport	TV zentijd		gewonnen medailles		aantal finales
	West-D. (N = 27,7 u)	Oost-D. (N = 33,4 u)	West-D. (N = 39)	Oost-D. (N = 90)	(N = 198)
Atletiek	25,18	19,48	23,06	30,00	18,42
Zwemmen/ kunstspringen	13,42	15,30	5,06	22,12	15,06
Paardrijden	11,00	8,54	17,54	—	3,00
Boksen	8,30	9,42	2,30	2,12	5,30
Turnen	7,54	7,00	2,30	4,24	7,06
Totaal	65,44	59,74	50,26	58,48	48,84

Tabel 5. Het verband tussen uitgetrokken zentijd voor de Olympische sporten en het aantal finales, gewonnen medailles en ledental der sportfederaties

Rangcorrelatie (R) Correlatiecoëfficiënt tussen rangorde der sporten naar minuten zentijd en:	Televisie verslaggeving	
	West-Duitsland	Oost-Duitsland
1. Rangorde der sporten naar aantal finales	0,53	0,49
2. Rangorde der sporten naar gewonnen medailles	0,31	0,59
3. Rangorde der sporten naar ledental sportfederaties	0,18	0,63

Verder was het noodzakelijk de Olympische sporten te onderscheiden naar de mate van belangstelling bij het publiek en sociaal prestige. Sporten met een grote mate van belangstelling bij het publiek zijn: voetbal, turnen, zwemmen, wielrennen en boksen. Sporten met een hoog sociaal prestige zijn: zeilen, hockey, judo en paardrijden.

De eerste vijf Olympische sporten nemen in West-Duitsland 65,4% van de televisie-zentijd voor hun rekening; in Oost-Duitsland is dat 59,7%. Met deze sporten verwerven de Westduitsers 50% van al hun medailles; de Oostduitsers 58%.

Op zich bevestigen deze gegevens onze uitgangshypothese niet. Indien men echter de rangorde van deze sporten correleert met de rangorde van sporten op basis van verworven medailles en die op basis van finale-wedstrijden, dan blijkt, dat de Oostduitse televisie-reportages over de Olympische Spelen meer geörienteerd zijn op het verwerven van medailles dan de Westduitse uitzendingen. Bij de Oostduitse televisie overheersen reportages over de eigen atleten; bij de Westduitse uitzendingen staan daarentegen finales in het middelpunt van de belangstelling. Daarbij is men minder gericht op de overwinning van het eigen land. (zie tabel 5).

Met betrekking tot de persmedia werd de volgende hypothese getoetst: "De verslagen van wedstrijden zijn voornamelijk betrokken op sporten. De rangorde der Olympische takken van sport loopt uiteen in beide maatschappelijke systemen. Criteria voor waardering zijn sociaal prestige, belangstelling bij het publiek, mogelijkheden om medailles te winnen, etc. Derhalve zijn in beide kranten (*F.A.Z.* en *N.D.*) verschillen te bespeuren bij de verslagen over de Olympische Spelen; dat wil zeggen de verschillende sporten hebben een verschillende prioriteit en waardering. De verslaggeving van de *F.A.Z.* zal meer gericht zijn op de waarde van de sport als schouwspel (sociaal prestige, belangstelling); het *N.D.* zal meer gericht zijn op successen (prestaties van eigen atleten, medailles)".

Onafhankelijke variabele is het verschil in waardering (rang) der diverse sporten met betrekking tot de topsport in West- en Oost-Duitsland. Afhankelijke variabele is de rangorde der verschillende sporten in de beide duitse dagbladen *F.A.Z.* en *N.D.*

Onderzocht zal worden, welke factoren de inhoud van de sportverslagen bepalen; in hoeverre de persmedia inspelen op de behoeften en belangstelling van de lezers, op de waarde van elke sport als schouwspel, op de sociale status, op de kans om medailles te verwerven en de mogelijkheid om successen te boeken bij een bepaalde tak van sport, e.d.

De conclusies worden gebaseerd op de berichten, commentaren en topics (features), die zich duidelijk richten op een bepaalde tak van sport. Op het programma van de Olympische Spelen te Montreal stonden 22 takken van sport. Tabel 6 geeft hun rangorde aan in de sportverslagen van de *F.A.Z.* en het *N.D.*; correlatie tussen beide systemen van rangorde levert een correlatiecoëfficiënt op van 0,43.

Tabel 6. Aandeel der afzonderlijke takken van sport in het geheel der berichtgeving (berichten, commentaren, features) in *F.A.Z.* en *N.D.*

Rang (orde)	FAZ		ND	
	Sport	%	Sport	%
1.	Atletiek	23,7	Atletiek	22,5
2.	Schermen	8,0	Zwemmen	12,6
3.	Zwemmen	7,2	Turnen	9,3
4.	Turnen	7,1	Boksen	6,6
5.	Wielrennen	6,7	Schietsen	6,3
6.	Paardrijden	6,6	Gewichtheffen	5,6
7.	Handbal	6,2	Wielrennen	5,2
8.	Roeien	5,5	Roeien	5,2
9.	Hockey	4,2	Voetbal	4,9
10.	Boksen	4,0	Kanoën	4,6
11.	Gewichtheffen	3,8	Worstelen	3,3
12.	Zeilen	2,5	Judo	2,6
13.	Schietsen	2,3	Handbal	2,5
14.	Worstelen	2,1	Zeilen	1,8
15.	Basketbal	2,0	Basketbal	1,5
16.	Voetbal	1,7	Volleybal	1,3

17.	Moderne 5 kamp	1,6	Hockey	1,0
18.	Volleybal	1,4	Moderne 5 kamp	1,0
19.	Kanoën	1,1	Boogschieten	0,9
20.	Judo	0,9	Schermen	0,9
21.	Waterpolo	0,9	Paardrijden	0,4
22.	Boogschieten	0,5	Waterpolo	-
Totaal		100,0		100,0

Bij beide kranten staat atletiek op de eerste plaats. Verder bevinden zich bij beide kranten onder de eerste tien takken van sport de basissporten, te weten: zwemmen, turnen, roeien, wielrennen en boksen. Deze 6 basissporten nemen in de *F.A.Z.* 54,2% en in het *N.D.* 61,4% van de sportreportages over de Olympische Spelen voor hun rekening.

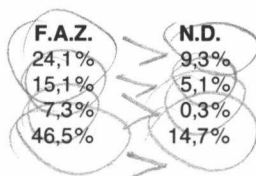
De gegevens bevestigen de hypothese. De rangorde der sporten in de verslagen is bij de *F.A.Z.* meer geïntereerd op het schouwspel; bij het *N.D.* overwegend meer op het succes van Oostduitse atleten. De *F.A.Z.* besteedt aan de 12 takken van sport, waarin de Westduitse atleten succesvol waren 78,6% van haar berichtgeving. Bij het *N.D.* is dat daarentegen 90,4%. De rangorde der sporten in de berichtgeving correleert in het *N.D.* bijzonder hoog met het aantal door Oostduitse atleten gewonnen medailles ($R = 0,88$). Bij de *F.A.Z.* is deze correlatie het sterkst met het sociale prestige der verschillende sporten ($R = 0,66$).

Met betrekking tot de persmedia werd verder de volgende hypothese getoetst:

"De verschillen in status van de topsport en de uiteenlopende functies van de persmedia in de beide Duitse staten doen verwachten, dat in het *N.D.* de berichtgeving over de Olympische wedstrijden op de voorgrond staat. De *F.A.Z.* zal zich daarnaast, in sterkere mate dan het *N.D.*, met Olympische nevenverschijnselen bezig houden, zoals politiek, amateurstatus, e.d."

Deze hypothese wordt bevestigd. Zoals reeds eerder naar voren kwam (zie punt 2) getuigt de verslaggeving van de *F.A.Z.* van meer kritiek op het Olympisch gebeuren dan dat van het *N.D.* In de reportages, die het wedstrijdgebeuren niet als hoofdonderwerp hebben, nemen "roerige" thema's de volgende ruimte in:

Olympische problemen
Sport en politiek
Olympiade en belangengroepen

De waarden spreken voor zich: Conflictueuze thema's vinden bij het *N.D.* slechts een geringe aandacht.

4. Motiveringen voor het succes of falen van atleten

Met betrekking tot de televisie-media werd de volgende hypothese getoetst: "Op grond van het in West-Duitsland gerealiseerde recht op vrije meningsuiting zal tijdens de verslagen over de Olympiade te Montreal de Westduitse televisie sportieve prestaties in wezen onafhankelijker en meer relativerend beoordelen dan de Oostduitse televisie. In de Westduitse uitzendingen worden Oostduitse atleten vaker - en vooral positief - beoordeeld dan Westduitse atleten in de Oostduitse reportages".

Onafhankelijke variabele is de in West-Duitsland verzekerde en in Oost-Duitsland sterk beperkte vrijheid van meningsuiting, c.q. -vorming. Tegenover het opkomen voor het partijbelang in Oost-Duitsland staat het pluralisme van meningen in West-Duitsland. Afhankelijke variabele is de als gevolg hiervan uiteenlopende waardering van atleten en prestaties in beide maatschappijvormen; dit zowel in kwalitatief als kwantitatief opzicht.

De waardering van de sportieve prestaties wordt gemeten in drie hoedanigheden, te weten:

- een positieve waardering, zoals bijv. "een schitterende overwinning", "voortreffelijke prestatie", "grandioos succes";
- een negatieve waardering, zoals bijv. "zwak spel", "unfair", "slechte prestatie";
- een neutrale waardering (alle waarden, die niet vallen onder voorgaande trefwoorden).

Bij de Westduitse TV werden genoteerd: waardering voor Westduitse sportlieden; waardering voor Oostduitse sportlieden; waardering voor alle overige sportlieden. Bij de Oostduitse TV werden genoteerd: waardering voor Oostduitse sportlieden; waardering voor Westduitse sportlieden; waardering voor sportlieden uit de overige socialistische landen; waardering voor alle andere sportlieden.

Tabel 7 geeft een samenvatting van deze scores; deze percentages krijgen nog meer betekenis, indien men ze betreft op een vergelijking van gewonnen medailles door West- en Oost-Duitsers.

Tabel 7. Waardering der sportieve prestaties in de beide duitse televisie media tijdens de Olympiade van 1976

1. Waardering van sportlieden (in %) uit:	West-Duitse televisie			Oost-Duitse televisie		
	pos.	neur.	neg.	pos.	neur.	neg.
- Oost-Duitsland	15,5	1,0	2,0	39,9	1,9	4,9
- West-Duitsland	20,4	0,8	8,5	2,8	0,5	0,2
- andere landen	42,2	0,8	8,8	20,6	0,6	6,0
- socialistische landen (excl. DDR)	-	-	-	18,0	2,2	2,4

2. Quotient positieve/negatieve waarderungen van sportlieden uit:

- Oost-Duitsland	7,75	8,14
- West-Duitsland	2,28	14,00
- overige landen	4,79	4,59

Met betrekking tot de gewonnen Olympische medailles laat zich een verhouding berekenen van 1 (West-Duitsland) op 2,55 (Oost-Duitsland). Bij de Westduitse televisie is 29,7% van het totaal aantal waarderungen betrokken op eigen atleten en 18,5% op sportlieden uit Oost-Duitsland; dat wil zeggen een verhouding van 1 op 0,62. Daar tegenover staat, dat de Oostduitse televisie slechts 3,5% van het totaal aantal waarderungen betrok op atleten uit West-Duitsland en liefst 46,7% inruimde voor de eigen sportlieden; dat wil zeggen een verhouding van 1 op 13,3.

In de Oostduitse verslaggeving overweegt dan ook in sterke mate de positieve beoordeling van eigen atleten (40%) en die van andere socialistische landen (18%). Eigen deelnemers aan de Olympische Spelen beoordeelde de Oostduitse televisie 2,5 keer positiever dan de Westduitse televisie m.b.t. westduitse sportlieden.

Met betrekking tot de persmedia werd de volgende hypothese getoetst: "De verslagen over de sport, die in vergelijking met het *N.D.* bij de *F.A.Z.* getuigen van een veel kritischer blik, doen vermoeden, dat de motiveringen voor grote, c.q. geringe successen bij de *F.A.Z.* beduidend meer gerelativeerd en minder bevooroordeeld zijn dan in het *N.D.*. De verschillen in waardensystemen tussen journalisten uit Oost- en West-Duitsland wekken de verwachting, dat men ook uiteenlopende verklaringen voor behaalde successen zal hanteren, c.q. accenten anders zal leggen; bijvoorbeeld intra-personale (psychische, geestelijke) factoren, inter-personale (teamgeest, e.d.) factoren en zakelijke (feitelijke, uiterlijke) factoren".

Om deze hypothese te toetsen, zal zowel de kwantiteit en frequentie van de motieven, die gehanteerd worden om succes of falen te verklaren, nagegaan worden, alsook de aard en soort der motieven.

Uit de beschikbare gegevens komt naar voren, dat de motiveringen voor succes of falen in beide dagbladen aanzienlijk van elkaar afwijken. Men krijgt het volgende beeld met betrekking tot motiveringen voor behaalde successen:

In de *F.A.Z.* is 50,8% van het totaal aantal motiveringen betrokken op de eigen atleten; 21,5% op atleten uit het westen; 18,5% op atleten uit socialistische landen; 5,4% op atleten uit Oost-Duitsland en 3,8% op alle overige sportlieden. In het *N.D.* is daarentegen 70,3% van het totaal aantal motieven betrokken op eigen atleten; 11,9% op westerse atleten; 14,4% op atleten uit de overige socialistische landen; slechts 1,7% op atleten uit West-Duitsland en tenslotte 1,7% op alle overige sportlieden.

Wat de aard der motieven betreft, beklemtoont de *F.A.Z.* de voorbereiding der sportlieden (16,7% der motieven); grote betekenis hecht de *F.A.Z.* aan de

verzorging der atleten, met name door de trainer (18,2% der motieven). Bij het *N.D.* is dat percentage bijna twee keer zo gering (9,6%); het *N.D.* beklemtoont ook meer de instelling der sportlieden ("socialistisch bewustzijn") en "een goede psychische constitutie" (19,4% der motieven).

Het aantal motieven voor geringe successen of falen is te gering om er zinvolle uitspraken uit af te leiden. De oorzaak van het falen wordt in beide dagbladen in de psychische en fysieke constitutie der sportlieden gezocht. Het *N.D.* oefent geen kritiek uit op de verzorging der atleten. Al met al wordt bovenstaande hypothese door de empirische gegevens bevestigd. Wat betreft de kritiek loopt de *F.A.Z.* voorop: de bereidheid om kritiek te leveren en te relativiseren met betrekking tot de oorzaken voor succes of falen, is bij de *F.A.Z.* veel verder ontwikkeld dan bij het *N.D.*

- SAMENVATTING VAN DE BELANGRIJKSTE ONDERZOEKSRESULTATEN -

1. De Oostduitse media (TV en pers) toonden significant meer belangstelling voor de prestaties van eigen landgenoten dan de Westduitse media.
2. Over prestaties en sportlieden uit West-Duitsland werd in de Oostduitse massamedia zo min mogelijk informatie verschaft.
3. De takken van sport, die veel medailles kunnen opleveren, spelen een beïndrukkend grotere rol in de Oostduitse televisie- en krantenverslagen dan in de Westduitse.
Naar verhouding is er ook in de Oostduitse massamedia meer zendtijd en ruimte in de kranten voor uitgetrokken. Tevens wordt daar meer aandacht besteed aan uitslagen, landenklassementen en vergelijkingen.
4. De Westduitse reportages zijn meer geïnteresseerd op de verkoopwaarde van het sportevenement (show, belangstelling, sociaal prestige) dan op successen.
5. Het in West-Duitsland gegarandeerde recht op vrije meningsuiting heeft tot gevolg, dat bij de Westduitse massamedia de veronderstellingen t.a.v. mogelijke oorzaken voor succes of falen veel kritischer en minder bevooroordeeld zijn dan in de Oostduitse massamedia. Het vermogen om kritiek te leveren en te relativiseren is bij de Westduitse media verder ontwikkeld dan bij de Oostduitse.
In dit verband is eveneens het spectrum aan journalistieke uitingsvormen in de Westduitse media veel breder dan in Oost-Duitsland.
6. Op grond van deze onderzoeksresultaten kan het verband tussen massacommunicatie en sociaal systeem middels een analyse van het subsysteem "topsport" aannemelijk gemaakt worden.

Literatuurlijst

1. Berelson B. (1952) *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe, Ill.
2. Bergsdorf W. (1977) Die sanfte Gewalt. Sprache - Denken - Politik, in Beilage zur Wochenzeitung *Das Parlament*, 18 juni 1977, jrg. 24, Bonn 1977, pag 39-47.
3. Bessler H. (1972) *Aussagenanalyse. Die Messung von Einstellungen im Text der Aussagen von Massenmedien*, Deel 4 van de serie Gesellschaft und Kommunikation, editor P.R. Hofstatter e.a., Düsseldorf.
4. Clausen H. (1969) *Das Arbeitsfeld der Sportberichterstattung in drei deutschen Tageszeitungen*, Deutschen Sporthochschule, Köln.
5. Clause R. (1962) *Publikum und Information*, Köln, Opladen.
6. Frankfurter Allgemeine Zeitung GmbH (1975) *Alles über die Zeitung*, Frankfurt/M.
7. Güntsche I. (1974/1975) *Sportberichterstattung in beiden Teilen Deutschlands - exemplarisch untersucht am "Neuen Deutschland" und der "Frankfurter Allgemeinen Zeitung" im ersten Halbjahr 1974*, Justus - Liebig - Universität, Giessen.
8. Hackforth, J. (1975) *Sport im Fernsehen*. Ein Beitrag zur Sportpublizistik unter besondere Berücksichtigung des Deutschen Fernsehens (A.R.D.) und des Zweiten Deutschen Fernsehens (Z.D.F.) in der Zeit von 1952-1972, deel 8 van de serie voor Publizistik und Kommunikationswissenschaft, editor W. B. Lerg, Münster.
9. Hackforth J. en S. Weisenberg (1978) *Sport und Massenmedien*, Bad Homburg.
10. Herrmann E. M. (1963) *Zur Theorie und Praxis der Presse in der SBZ*, deel 2 der Berichte und Dokumente, Abhandlungen und Materialien zur Publizistik, Berlin.
11. Infratest *Inhaltsanalyse der sowjetzonalen Presse*, 8 delen, Hamburg - München, 1957-1958.
12. Kunz G. (1967) *Untersuchungen über Funktionen und Wirkungen von Zeitungen in ihrem Leserkreis*, Köln, Opladen.
13. Lasswell H. D. (1927) *Propaganda Technique in the World War*, New York.
14. Maletzke G. (1959) *Psychologie der Massenmedien*, Hamburg.
15. Mayntz R., K. Holm, P. Hübner (1972) *Einführung in die Methoden der empirische Soziologie*, Opladen.
16. Osgood Ch. E. (1954) *Evaluative Assertion Analysis: a Method for Surveying the Semantic Content of Messages*, (mimeo, University of Illinois), Urbana, Ill.
17. Picaper J.P. (1976) Kommunikation und Propaganda in der DDR, in *Bonn Aktuell*, editor A. Rummel, Stuttgart.
18. Ronneberger F. (1971) Sozialisation durch Massenkommunikation, in *Sozialisation durch Massenkommunikation*, editor F. Ronneberger, Stuttgart, pag. 32-101.
19. Rudolf G. (1972) *Presseanalyse und zeitgeschichtliche Forschung. Telegraf und WAZ zur Berlin - Krise Politik*, editor J. Aufermann e.a. München.
20. Scheuch E. K., K. Roghmann (1969) Inhaltsanalyse, in *Wörterbuch der Soziologie*, editor W. Bernsdorf e.a., Stuttgart (pag. 459-463).
21. Schmidt H. D. (1965) Versuch einer Inhaltsanalyse nationaler Tendenzen in Sportreportagen, in *Psychologische Rundschau*, jrg. 16, nr. 1, Göttingen, pag. 43-51.
22. Schneider B. (1976) *Konflikt, Krise und Kommunikation. Eine quantitative Analyse innerdeutschen Politik*, deel 7 van de serie Kommunikation und Politik, editor J. Aufermann e.a., München.
23. Schulz W. (1970) *Der Inhalt der Zeitungen*, Düsseldorf.
24. Silbermann A. (1974) Systematische Inhaltsanalyse, in *Handbuch der empirischen Sozialforschung*, editor R. König, deel 4 Komplexe Forschungsansätze, Stuttgart, pag. 253-339.
25. *Statistisches Jahrbuch 1977 für die Bundesrepublik Deutschland*, Bureau voor de Statistiek, Wiesbaden, Stuttgart, 1977.
26. Verband der Deutschen Journalisten (1960) Hrsg. vom Zentralvorstand des Verbandes der Deutschen Journalisten; Beschluss vom 25 juni 1958 über die Aufgaben der Massenkommunikationsmittel, in *Journalistisches Handbuch der DDR*, Leipzig 1960, pag 94 e.v.
27. Voigt D. (1975) *Soziologie in der DDR; Eine exemplarische Untersuchung*, Köln.
28. Voigt D. (1976) Hochleistungssport in der DDR. Hintergründe und Funktionen, in *Praxis der Sozialpsychologie, deel 5: Soziale Einflüsse im Sport*, editor D. Bierhoff - Alfermann, Darmstadt, pag. 196-214.
29. Voigt D., H. G. Burger (1977) Sportberichterstattung in der DDR, in *Deutschland Archiv*, jrg. 10, nr. 5, Köln, 1977, pag. 511-533.

30. Weischenberg S. (1976) *Die Aussenseiter der Redaktion*; Struktur, Funktion und Bedingungen des Sportjournalismus: Theorie und Analyse im Rahmen eines allgemeinen Konzepts komplexer Kommunikationsforschung, deel 9 der Bochumer Studien zur Publizistik - und Kommunikationswissenschaft, Bochum, editor H. D. Fischer.
31. Wersig G. (1968) *Inhaltsanalyse. Einführung in ihre Systematik und Literatur*, deel 5 van de Schriftenreihe zur Publizistikwissenschaft, Berlijn.
32. Winkler H. J. (1972) *Sport und Politische Bildung; Modellfall Olympia*, Opladen.
33. Winkler H. J. (1977) Sporterfolge als Mittel der Selbstdarstellung des Staates, in *Die Selbstdarstellung des Staates*, deel 63 van de Schriftenreihe der Hochschule Speyer, Berlijn, pag. 109-132.
34. Zoll R., E. Hennig (1970) *Massenmedien und Meinungsbildung. Angebot, Reichweite, Nutzung und Inhalte der Medien in der Bundesrepublik Deutschland*, München.

Oorspronkelijke titel: *Gesellschaftssystem und Massenkommunikation*.

Vertaling en bewerking: drs. J. Th. Flooren.

DE WETENSCHAP IN DAGBLADEN; EEN MOMENTOPNAME

Het klinkt als een gemeenplaats te stellen dat ontwikkelingen in wetenschap en techniek de samenleving in steeds sterkere mate beïnvloeden. Weinigen zullen willen, noch kunnen ontkennen, dat met name de natuurwetenschappen een zwaar stempel zijn gaan drukken op ons dagelijks leven.

Het ligt dan ook voor de hand dat informatie over ontwikkelingen op deze gebieden in een groeiende behoefte voorziet. De vraag is of de media in voldoende mate aandacht besteden aan deze onderwerpen. Onderzoeken die licht zouden kunnen werpen op deze vraag zijn echter schaars. Over de relatie wetenschap, massamedia en maatschappij is, met name in ons land, weinig of geen studie verricht.

In dit artikel wil ik een bescheiden poging wagen om enig zicht te krijgen op deze problematiek. Met behulp van inhoudsanalyse heb ik de "wetenschapsjournalistiek", zoals bedreven door vijf landelijke dagbladen aan een onderzoek onderworpen. Het artikel is een verkorte weergave van de theorie van dit onderzoek en van de resultaten, die - en dat mag nu al wel gezegd - weinig reden tot optimisme geven.

- WAT NIET WEET KAN WEL DEGELIJK DEREN -

Wetenschap in de Journalistiek was de titel van een conferentie, die vorig jaar gehouden werd, bij gelegenheid waarvan 125 wetenschapsvoorlichters en journalisten hun verontrusting uitspraken over het feit, dat de media de ontwikkelingen op het terrein van wetenschap en techniek schromelijk verwaarlozen. Zij meenden, dat beide zaken van grote invloed zijn op de samenleving en dat alleen al daarom de media er meer aandacht aan moeten besteden. Het publiek is wel degelijk geïnteresseerd in dit onderwerp, zo stelden zij. De vele discussies die gaande zijn over wetenschappelijke kwesties en hun ethische consequenties zijn er de getuigen van.

De noodzaak van informatie over wetenschappelijke ontwikkelingen ligt niet uitsluitend besloten in de omstandigheid dat deze ontwikkelingen steeds dieper ingrijpen in het maatschappelijk proces, maar wordt nog versterkt door een groeiende instemming met de opvatting, dat vooruitgang in de wetenschap niet langer a priori gelijk staat met maatschappelijke vooruitgang. Gelijkzeitig met het verschijnsel, dat grote groepen zich zijn gaan realiseren dat de wetenschapsbeoefening van doorslaggevende betekenis is voor de samenleving, constateerde de toenmalige minister van wetenschapsbeleid F. H. P. Trip, een ge-groeide kritische instelling jegens die wetenschapsbeoefening. ¹⁾

Niet zelden wordt op dit punt zelfs gesproken van een bedreiging, op grond van het feit, dat bepaalde vormen van wetenschap een ontwikkeling hebben doorgemaakt die een herwaardering van de relatie wetenschap/maatschappij noodzakelijk maakt.

Het is tekenend dat een groot aantal maatschappelijke problemen van vandaag - althans in het westen - niet zo zeer samenhangen met het vervullen van primaire levensbehoeften, maar veeleer te maken hebben met het herstellen van schade en kwaad veroorzaakt door de techniek van gisteren. Fouten op dit punt gemaakt hebben veelal hun noodlottig en onontkoombaar karakter gekregen door gebrek aan kennis van de gevolgen op langere termijn. Dit verklaart mede de sterk groeiende behoefte aan informatie inzake wetenschappelijke ontwikkelingen; niet alleen om inzicht te krijgen in, maar niet minder om invloed te kunnen uitoefenen op de wetenschap. Kortom, informatie is onontbeerlijk om het gesprek te kunnen openen. Een gesprek dat zal moeten resulteren in openbare besluitvorming over de wenselijkheid van bepaalde takken van wetenschappelijk onderzoek en van technische toepassingen.

- DE ROL VAN DE MEDIA -

Bij nut en noodzaak van wetenschapsvoorlichting moet als fundamenteel uitgangspunt gelden, dat burgers het recht hebben om te "kennen en te weten", zo stelt de KNAW. ²⁾

Uitgaande van de vrijheid van meningsuiting en van de plicht van de overheid om vrije doorstroming van informatie zoveel mogelijk te bevorderen en te beschermen, ligt het voor de hand dit recht en die plicht ook te betrekken op wetenschapsvoorlichting. Niet voor niets ging Van Doorn in zijn medianota ervan uit dat informatie van wezenlijke waarde is voor het functioneren van de democratie. Het gaat hierbij om een tweetal zaken: enerzijds is het de burger onmogelijk invloed uit te oefenen zonder informatie, hij heeft anderzijds informatie nodig om te kunnen participeren in maatschappelijk en cultureel verband. Zoals bekend, komt informatie tot ons via een groot aantal uiteenlopende kanalen; de massamedia vormen slechts een deel daarvan. Ik zal hier niet verder ingaan op de problematiek van het exacte aandeel van de massamedia in de totale informatievoorziening, maar mij beperken tot het aangeven van de taken die de media idealiter vervullen in onze samenleving: het verstrekken van informatie, analyse en commentaar. ³⁾ Men kan stellen, dat ook 'wetenschapsjournalistiek' getoetst mag worden aan deze drie uitgangspunten. Dit zijn dan ook de essentiële criteria welke ten grondslag liggen aan mijn analyse van de kwalitatieve aspecten van 'wetenschapsjournalistiek'. Ik kom hier straks op terug.

Bij de vraag wie informatie over wetenschap dient te verstrekken, moeten een aantal overwegingen in acht worden genomen, die - hoewel van toepassing op meerdere journalistieke terreinen - worden toegespitst op 'wetenschapsjournalistiek'. In de eerste plaats is er vrijwel geen direct contact tussen wetenschappers en het publiek; dat is ook niet wel mogelijk. Bovendien is er "vertaling" noodzakelijk van deze informatie. Slechts weinigen zijn in staat wetenschappelijke rapporten volledig te doorgronden. Het is niet altijd mogelijk - alleen al om redenen van tijd - dat de wetenschapsbeoefenaar hiervoor zelf zorg draagt. Er is een instantie nodig die dit contact overneemt en gaande houdt, zodat ook moeilijk toegankelijke gegevens het publiek bereiken. Dit alles pleit voor het

toebedelen aan de media van een intermedieërende taak, te meer daar mag worden aangenomen dat anderen deze taak niet zouden overnemen, wanneer de massamedia wetenschappelijke informatie links zouden laten liggen.

- DE THEORIE VAN HET ONDERZOEK -

Voorgaande overwegingen speelden een rol bij het vaststellen van de probleemstelling in mijn analyse: wat doet de nederlandse landelijke dagbladpers aan informatie over wetenschap en techniek? Meer concreet valt deze probleemstelling uiteen in vragen als: wat is - in kwantitatieve zin - de aandacht die de nederlandse landelijke dagbladpers besteedt aan informatie over wetenschap en techniek? Hoe wordt deze informatie verstrekt en tenslotte, welke potentiële bijdrage levert deze informatie met betrekking tot de meningsvorming van de lezer over wetenschap en techniek?

Het enige onderzoek, in Nederland verricht, waarin soortgelijke vragen werden gesteld is van de hand van Foppema en dateert uit 1968. ⁴⁾ Voor een tiental landelijke dagbladen mat hij de hoeveelheid wetenschappelijk nieuws, verdeeld over de verschillende onderwerpen. Echter, sinds Foppema zijn onderzoek verrichtte is er één en ander veranderd in de situatie van de nederlandse dagbladpers. Een aantal kranten verdween óf geheel, óf van de landelijke markt. *NRC* en *Algemeen Handelsblad* fuseerden, *De Tijd* werd weekblad en *Het Parool* en *Het Vrije Volk* gingen (voornamelijk) regionaal opereren.

Maar er is nog een andere factor die de bruikbaarheid van Foppema's onderzoek in de weg staat. De samenstelling van de redactionele kolommen vormt het resultaat van een concurrentiestrijd tussen meerdere nieuws categorieën, waarvan nieuws over de wetenschap er slechts één is. De uiteindelijke samenstelling van de krant weerspiegelt het belang dat redacties hechten aan wetenschappelijke berichtgeving, zo stelt Foppema. Hij meet dan ook dit belang met behulp van de ruimte die een artikel over het desbetreffende onderwerp inneemt. Het is nog maar de vraag of het mogelijk is om het belang dat redacties hechten aan een nieuwssoort te meten met behulp van slechts één indicator, i.c.

centimeters kolomhoogte. Andere onderzoeken geven aan dat deze werkwijze bezwaren heeft. In het *Mediumonderzoek Dagblad De Tijd* concluderen de onderzoekers dat het begrip "belang hechten aan" complex is; té complex om met een dergelijk eendimensionaal instrument gemeten te worden. In navolging van het "Tijdonderzoek" heb ik gekozen voor een door R. Budd ontwikkelde, meer valide meetwijze. ⁵⁾ "Belang hechten aan" is een multidimensionaal begrip dat slechts gemeten kan worden door gelijktijdige analyse van een aantal elementen, de zogenaamde lay-out kenmerken van een artikel: naast de hoeveelheid ruimte die een artikel inneemt wordt rekening gehouden met de plaats in de krant, de plaats op de pagina en de kop boven het artikel. Deze methode leidt tot het toekennen van een aantal punten voor elk van deze kenmerken.

Op basis van deze puntentoekenning kan een *item-importantieschaal* geconstrueerd worden. Onder item-importantie van een artikel wordt dan verstaan het belang dat door een krant gehecht wordt aan een bepaald nieuwsitem. Waar

I
item-importantie betrekking heeft op één artikel, slaat het begrip "aandacht" op het totaal van de item-importantie-scores per krant (of per categorie) in de onderzochte periode.

II
Naast een analyse van het 'aandacht-element' stelde ik mij ten doel een kaart te schetsen van het wetenschapsartikel in de landelijke krant. Dit, omdat nauwelijks uitspraken kunnen worden gedaan over goede dan wel slechte wetenschapsvoorlichting zonder inzicht te hebben in antwoorden op vragen als: waarover handelen deze artikelen, welk belang wordt er - binnen het wetenschappelijke kader - gehecht aan de diverse onderwerpen en wie schrijft ze? Een 'profiel-schets' is noodzakelijk, die weergeeft of het in het bewuste artikel gaat om toegepaste, dan wel zuivere wetenschapsboefening, het land van herkomst, of de financiële aspecten aan bod komen en tenslotte of het artikel al dan niet geschreven is door een 'wetenschapsjournalist'.

III
Het derde onderdeel van dit onderzoek betreft het *meningsvormend vermogen* van de artikelen. Het leek mij nuttig te weten of, en zo ja op welke wijze landelijke dagbladen een potentiële bijdrage leveren aan meningsvorming bij de lezer inzake wetenschap en techniek. Als indicator voor dit meningsvormend vermogen hanteerde ik het begrip *informatiewaarde*; dit is de mate waarin het artikel de lezer de mogelijkheid biedt zich over wetenschap en techniek een mening te vormen. Het gaat hier dus om de "semantische" informatiewaarde, hetgeen betekent dat hiermee verder wordt gegaan dan de louter syntactische aspecten, immers er wordt rekening gehouden met de inhoud van de informatie, maar de vraag naar het effect dat de informatie bij de lezer teweeg brengt (d.i. de pragmatische informatiewaarde) blijft buiten beschouwing. Ik ben er hierbij uitgegaan dat, voordat het effect van een boodschap geanalyseerd kan worden, eerst inzicht dient te worden verkregen in de aard en de inhoud van de boodschap. Of het al dan niet gewenste effect wordt teweeggebracht is een vraagstelling, die een geheel nieuw onderzoek vergt.

- HET DRIELEDIG KARAKTER VAN DE INFORMATIEWAARDE -

Hiervoor werd de drieledige taak van de media aangestipt, die zij idealiter vervullen. Voor een toetsing van artikelen over wetenschap op basis van hun informatiewaarde, dienen deze drie elementen dan ook verdisconteerd te worden.

I
Voor meningsvorming is allereerst feitenkennis nodig. Zonder de feiten te kennen is adequate meningsvorming onmogelijk. Weergave van feiten is het eerste element in het bepalen van de informatiewaarde en het verwijst naar het verstrekken van gegevens die door een ieder redelijkerwijs - allerlei epistemologische problemen daargelaten - dezelfde betekenis hebben en die door iedereen in principe geverifieerd kunnen worden.

II
Maar feiten krijgen slechts betekenis wanneer ze in relatie worden gebracht met andere feiten. En dit brengt ons bij het tweede element van de informatiewaarde: de "commentaarfunctie" van de media, waaronder zowel verstaan wordt het verschaffen van een mening over de weergegeven feiten als het verstrekken van uitleg, verklaring of opheldering. Zodoende ontstaat er voor de lezer sa-

menhang tussen de feiten en wordt hem hulp geboden bij het vormen van een eigen oordeel. In deze commentaarfunctie liggen twee elementen besloten. Enerzijds is hier sprake van "plaatsing" van de feiten: de consequenties van de vermelde gebeurtenis worden geplaatst tegen de achtergrond van de wetenschappelijke of maatschappelijke context. Anderzijds is er sprake van een subjectieve "beoordeling" van het weergegeven feit op basis van opvattingen en overtuigingen die de schrijver van het artikel huldigt; beoordeling slaat zodoende op de eigen mening met betrekking tot de weergegeven feiten in termen van "goed" of "slecht" of equivalente aanduidingen; men kan er in principe ook anders over denken.

Het centrale probleem bij deze theorievorming is, hoe een kwalitatief begrip als "de mogelijkheid tot meningsvorming" te kwantificeren. Immers, bij kwantificering gaat het om het vinden, het onderling op elkaar afstemmen en het tot één of meerdere getallen herleiden van de indicatoren, waarmee het begrip geoperationaliseerd is.

Ik heb gekozen voor de volgende oplossing van dit probleem. De informatiewaarde van een artikel over wetenschap en techniek wordt bepaald op basis van het voorkomen van een aantal inhoudelijke aspecten, i.c. de elementen *weergave*, *plaatsing* en *beoordeling* of combinaties daarvan. De uiteindelijke score zal dan de mate aangeven waarin het artikel de lezer mogelijkheid biedt om zich een mening te vormen.

Het verdient de voorkeur om bij een dergelijke analyse het artikel niet in zijn geheel te beschouwen maar op te delen in alinea's. Het gebruik van alinea's als teleenheid heeft als voordeel, dat er minder vertekening optreedt: inzicht in de opbouw van het artikel en de onderlinge verhouding tussen de voorkomende elementen wordt op deze wijze beter verkregen.

Een voorbeeld kan dit verduidelijken. Een zevental combinatiemogelijkheden zijn denkbaar: een teleenheid kan bevatten 1. alleen weergave; 2. alleen plaatsing; 3. alleen beoordeling; 4. weergave plus beoordeling; 5. weergave plus plaatsing; 6. plaatsing plus beoordeling en 7. weergave plus plaatsing plus beoordeling. Wanneer nu wordt uitgegaan van het gehele artikel als teleenheid, dan is het voorkomen van een enkele zin met *plaatsing* en *beoordeling* in een artikel, waarin voor het overige slechts sprake is van *weergave*, voldoende om dit artikel de "maximale score" toe te kennen. Dit kan worden voorkomen door per alinea na te gaan welke elementen vertegenwoordigd zijn.

- DE SCORE OP INFORMATIEWAARDE -

Uit de theorie blijkt al de noodzaak een rangorde te creëren tussen de bovengenoemde combinatiemogelijkheden. Een rangorde die bovendien noodzakelijk is om te komen tot een formule voor de berekening van de informatiewaarde. Ik ben ervan uitgegaan dat de informatiewaarde hoger wordt naarmate een teleenheid, i.c. een alinea, meer elementen bevat. Dit impliceert dat slechts één element het laagst staat op die rangorde en het voorkomen van alle drie de elementen het hoogst.

weergave < plaatsing < beoordeling

Bij het bepalen van de onderlinge rangorde tussen weergave, plaatsing en beoordeling is weergave - het verstreken dus van losse feiten - als laagste aangemerkt. *Beoordeling* wordt hoger ingeschat dan *plaatsing*. Ook voor *plaatsing* zijn slechts feiten nodig, maar de krant voegt iets toe - andere feiten - zodat het bewuste onderwerp inzichtelijker wordt. *Beoordeling* ligt nog een stap verder. Men onderwerpt de feiten aan een toetsing. Echter een dergelijke toetsing brengt de noodzaak met zich mee dat de lezer de mogelijkheid is geboden inzicht te krijgen in het grotere geheel. Met andere woorden: om te kunnen beoordelen is oriëntatie nodig. Verder levert de beoordeling een toetssteen voor de mening van de lezer, daagt hem uit en stimuleert zijn oordeelsvorming. Theoretisch zou het misschien mogelijk zijn om te oordelen op basis van een enkel feit. Praktisch echter zal er t.b.v. een adequate oordeelsvorming inzicht moeten zijn in de plaats waar dit feit staat, de maatschappelijke en wetenschappelijke context. Bij de combinatie van twee elementen staat *weergave* plus *beoordeling* hoger in rangorde dan *weergave* plus *plaatsing*, omdat het "zwaardere" element (*beoordeling*) ook resulteert in een hogere plaats op de rangorde.

Om dezelfde reden geldt, dat *plaatsing* plus *beoordeling* hoger scoort dan *weergave* plus *beoordeling*. Dit alles leidt tot de volgende rangorde in oplopende volgorde van belangrijkheid:

1. weergave
2. plaatsing
3. beoordeling
4. weergave + plaatsing
5. weergave + beoordeling
6. plaatsing + beoordeling
7. weergave + plaatsing + beoordeling

Het is statistisch bewijsbaar, dat bij een vastgestelde rangorde en - in dit geval - fixatie van de uitersten op de waarden 1 en 7, de tussenliggende mogelijkheden het beste de waarden 2, 3, 4, 5 en 6 kunnen krijgen. ⁶⁾

Het begrip *informatiewaarde* wordt dan als volgt geoperationaliseerd:

onder de informatiewaarde van een artikel over wetenschap en techniek verstaan we de score die een artikel behaalt bij de berekening van de formule

$$I = \frac{n_1 \times 1 + n_2 \times 2 + \dots + n_7 \times 7}{N}$$

waarbij I = informatiewaarde van het artikel

n₁ = het aantal alinea's dat score 1 krijgt op de rangorde (in dit geval alleen weergave)

n₂ = het aantal alinea's dat score 2 krijgt op de rangorde (plaatsing)

etc.

N = het totaal aantal alinea's van het artikel

De aldus verkregen score kan de waarden aannemen tussen 1 en 7, waarbij 1 het minimum is en 7 het maximum.

– PROFIELSCHETS VAN WETENSCHAP IN DE DAGBLADPERS –

De eerste conclusies die uit de analyse te trekken zijn, betreffen de algemene kenmerken van artikelen over wetenschap en techniek in een vijftal nederlandse landelijke dagbladen. ⁷⁾ Slechts een fractie van het totale redactionele aanbod wordt uitgemaakt door deze nieuwsoort: nog geen 2%. Bovendien verschillen de onderzochte kranten niet van elkaar, noch wat betreft het aantal artikelen, noch wat betreft de totale aandacht. Op basis van de resultaten kan gesteld worden dat het "gemiddelde" wetenschapsartikel in de landelijke dagbladpers handelt over geneeskunde, ruimtevaart of techniek; de nadruk ligt daarbij op de toepassing van natuurwetenschap en er wordt zelden aandacht besteed aan het "kosten/batenaspect" van het wetenschappelijk onderwerp. Bij de helft van de voorkomende gevallen heeft het artikel betrekking op wetenschap in Nederland en slechts een kwart van de artikelen wordt geschreven door "wetenschapsjournalisten". Op een aantal van de resultaten wil ik nader ingaan.

Het aandeel van de artikelen over wetenschap en techniek t.o.v. het totale aanbod

krant	aantal art. wetenschap ¹⁾	totaal red. aanbod	verhouding in procenten
<i>Trouw</i>	61	2900	2.08
<i>Volkscrant</i>	52	3010	1.72
<i>Alg. Dagblad</i>	58	3385	1.72
<i>NRC/Handelsblad</i>	68	3155	2.17
<i>Telegraaf</i>	67	3350	2.00
	306	15800	1.93

¹⁾ de verschillen tussen de kranten berusten op toeval:
 $\chi^2 = 2.87$; d.f. = 4; $p > .05$

Aantallen vormen zoals gezegd geen goede indicatie voor de "aandacht" die de krant aan deze nieuwsoort besteedt. Het verschil in omvang dient mee te tellen en andere lay-out kenmerken, zoals die hiervoor werden samengevat in het begrip *item-importantie*. De "aandacht" van kranten voor artikelen over wetenschap en techniek omvat dan de som van de item-importantie van de afzonderlijke artikelen.

De onderzochte kranten besteedden evenveel - zo u wilt even weinig - aandacht aan wetenschap en techniek. De desondanks gevonden, geringe ver-

schillen berusten op toeval, omdat zowel de verschillen in aantallen artikelen als de verschillen in gemiddelde item-importantie op toeval berusten.

Slechts weinig artikelen handelen over (zuivere) alpha- of gammawetenschappen: 19 artikelen uit de steekproef vielen binnen deze groep. Hierbij komt, dat 7 van deze artikelen als onderwerp archeologie hadden, dat strikt genomen geen zuivere alpha- of gammawetenschap is. Artikelen over geneeskunde vormen de grootste groep. Meer dan een derde deel van het totale aanbod wetenschappelijke artikelen komt voor hun rekening. Een kwart van de artikelen heeft betrekking op ruimtevaart en techniek.

De kranten verschillen qua belang dat men hecht aan de diverse onderwerpen:

aandacht per onderwerp per krant in percentages

	<i>Trouw</i>	<i>Volkskr.</i>	<i>Alg. Dagbl.</i>	<i>NRC</i>	<i>Telegraaf</i>
geneeskunde	23	38	53	32	31
biologie	34	1	19	6	20
natuur-/scheikunde	—	6	—	8	6
milieu/energie	13	22	10	19	6
techniek/ruimtevaart	12	30	15	32	30
alpha/gamma	18	3	3	3	6
	100%	100%	100%	100%	100%
	som = 106	s = 108	s = 114	s = 130	s = 109

De artikelen vallen voor het merendeel, te weten 72%, in de categorie "toepassing van en toegepaste natuurwetenschap".

Voegen we bij deze groep nog de artikelen die zowel betrekking hebben op "zuivere" als op "toepassing van en toegepaste natuurwetenschap" dan loopt dit aantal op tot 89% van het totale aantal artikelen over wetenschap en techniek. Alleen artikelen met natuurkunde of scheikunde als onderwerp wijken wat dit betreft af, in die zin dat vaker sprake is van "zuivere" wetenschap als onderwerp.

aantal artikelen qua type wetenschapsbeoefening in percentages

1. zuivere natuurwetenschap	5
2. toepassing van en toegepaste natuurwetenschap	72
3. combinaties van 1 en 2	17
4. zuivere alpha- en gammawetenschap	6
	100%
	(n = 306)

De in procenten uitgedrukte aandacht voor de genoemde typen van wetenschapsbeoefening wijkt nauwelijks af van de percentuele scores m.b.t. de aantallen artikelen, zoals vermeld in de tabel hierboven. Dit betekent dat - over het geheel genomen - geen speciale aandacht wordt geschonken aan artikelen over één van de vier typen van wetenschapsbeoefening.

Geografische verdeling

Bijna de helft van het aantal artikelen heeft betrekking op wetenschap in Nederland. De aandachtverdeling loopt ongeveer parallel met de hoeveelheidsverdeling, behalve een lichte afwijking voor de artikelen over Nederland en die over de Verenigde Staten en Canada.

verdeling naar geografie in percentages

	aantal artikelen	aandacht ¹⁾
Nederland	49	54
Europa	16	13
Verenigde Staten en Canada	13	9
Rest van de Wereld	22	24
	100% (n = 306)	100% (som = 567)

¹⁾ -som itemimportanties

Het kosten-baten aspect

Voor het overgrote deel wordt er in de artikelen niet ingegaan op het kosten-baten aspect van het wetenschappelijke onderwerp. Onder 'kosten' worden hier de directe kosten verstaan, zoals geld, mankracht en tijd. Bij 'baten' gaat het om de sociale baten in de meest ruime zin van het woord, het 'nut' voor de samenleving.

het kosten-baten aspect in percentages van het aantal artikelen

kostenaspect krijgt aandacht	11
batenaspect krijgt aandacht	1
kosten en baten krijgen aandacht	10
er wordt ingegaan op kosten/baten	78
	100% (n = 306)

Waar het artikelen over alpha- en gammawetenschappen betreft werd geen enkele maal ingegaan op het aspect van kosten en baten. Het ingaan op het kostenaspect, het batenaspect, dan wel beide was vooral te vinden bij artikelen over milieu- en energieproblematiek en, zij het in mindere mate, bij artikelen over techniek en ruimtevaart.

Wetenschapsjournalisten

In het algemeen wordt slechts een kwart van het totale aantal wetenschapsartikelen geschreven door "wetenschapsjournalisten". Artikelen werden alleen beschouwd als te zijn geschreven door wetenschapsjournalisten, wanneer ze onderdeel vormden van een vaste wetenschapsrubriek, geschreven werden door degenen die deze rubriek verzorgden, dan wel vergezeld gingen van aanduidingen als "van onze wetenschapsredactie" en dergelijke.

Een zelfde aantal artikelen komt rechtstreeks van de telex of werd onbewerkt overgenomen uit andere bronnen. De andere helft wordt geschreven door de "algemene redactie", waaronder ook correspondenten en gastschrijvers werden gerekend.

Alleen de artikelen over natuurkunde of scheikunde worden voor meer dan de helft door wetenschapsjournalisten geschreven, maar artikelen over deze onderwerpen vormen slechts een kleine groep. Het aandeel van de wetenschapsjournalisten is bij artikelen over biologie en over alpha- en gammawetenschappen slechts een procent of tien. Artikelen over alpha- en gammawetenschappen worden voor meer dan één-derde van de telex gehaald, evenals de artikelen over ruimtevaart en techniek en over milieu- en energieproblematiek.

onderwerp en de bron in percentages van het aantal artikelen ¹⁾

	geneesk.	biol.	n+s	m+e	t+r	a+g
telex	16	21	20	38	34	37
alg. redactie	51	67	27	44	41	53
wetens. journ.	33	12	53	18	25	10
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n = 108	n = 52	n = 15	n = 39	n = 73	n = 19

¹⁾ $\chi^2 = 30.5$; d.f. = 10; $P < .05$

Onderling vertonen de kranten op dit punt nogal wat verschil. Vooral de geringe kwantitatieve inbreng van de wetenschapsjournalist(en) bij *NRC/Handelsblad* is opvallend. ⁸⁾ Ook bij *Trouw* ligt dit aandeel ver onder het gemiddelde en alleen bij *De Volkskrant* levert de wetenschapsjournalist meer artikelen op wetenschappelijk gebied dan enige andere bron.

bronnen per krant in percentages ¹⁾

	Trouw	Volkskr.	Alg. Dagbl.	NRC	Telegraaf	totaal
telex	37	25	21	32	13	25
alg. redactie	47	37	48	59	52	50
wetens. journ.	16	38	31	9	34	25
	100% (n = 61)	100% (n = 52)	100% (n = 58)	100% (n = 68)	100% (n = 67)	100% (n = 306)

¹⁾ $\chi^2 = 27.2$; d.f. = 8; $P < .05$

- WETENSCHAP IN DE DAGBLADPERS; DE INFORMATIEWAARDE -

De tweede categorie resultaten van dit onderzoek betreft de informatiewaarde, de mate waarin in wetenschappelijke artikelen de mogelijkheid geboden wordt voor de lezer om zich een mening te vormen. Bij de weergave van de resultaten geldt, dat hoe lager de score is (dichter bij 1 ligt), des te geringer de informatiewaarde van het artikel. Andersom geldt: hoe hoger de score des te meer elementen er in het artikel verwerkt zijn en des te groter ook de mogelijkheid is voor de lezer om zich een mening te vormen.

informatiewaarde-scoreverdeling in percentages

score 1	-1.5	22	minimaal
gering	1.5-2.5	35	"
	2.5-3.5	24	"
	3.5-4.5	18	"
	4.5-5.5	0.6	"
	5.5-6.5	0.3	"
	6.5-7	0.0	maximaal

100%
(n = 306)

Ruim één-vijfde van de artikelen valt binnen de score 1 en 1.5; bijna 60% ligt tussen 1.5 en 3.5; hogere scores dan 4.5 komen op een enkele uitzondering na, niet voor. Slechts twee artikelen scoorden tussen 4.5 en 5.5, terwijl welgeteld één artikel boven de 5.5 uitkomt. Hierbij moet vermeld dat die drie laatstgenoemde artikelen alle uit *NRC/Handelsblad* kwamen.

Als indicatie geldt dat scores tussen 1 en 2.5 worden aangeduid als "gering", die welke liggen tussen 2.5 en 4.5 als "middenscores" en die boven de 4.5 als "hoog". Dit betekent dat 57% van de artikelen geringe informatiewaarde heeft, 42% een middelmatige en slechts 1% een hoge informatiewaarde vertoont.

De gemiddelde informatiewaarde van de onderzochte artikelen bedraagt 2.48 op de schaal van 1 tot 7. In de bovengehanteerde terminologie krijgt het gemiddelde artikel dan ook het predikaat "geringe informatiewaarde" mee. Onderling vertonen de kranten geen significante verschillen in de hoogte van hun gemiddelde scores wat betreft informatiewaarde.

gemiddelde informatiewaarde per krant ¹⁾

	gem. informatiewaarde	aantal artikelen
<i>Trouw</i>	2.51	61
<i>Volkskrant</i>	2.58	52
<i>Algemeen Dagblad</i>	2.58	58
<i>NRC/Handelsblad</i>	2.59	68
<i>Telegraaf</i>	2.48	67
Totaal	2.48	306

¹⁾ variantieanalyse: $F = 1.66$; $k-1 = 4$, $N-k = 301$; $P > .05$

Ook de gemiddelde informatiewaarde *per onderwerp* leverde geen significant verschil op.

Kort samengevat: de kranten verschillen niet van elkaar op het punt van informatiewaarde en ook niet voor wat betreft informatiewaarde naar onderwerp. Ondanks deze weinig houvast biedende resultaten is toch de vraag van belang, welke factoren van invloed zijn op de "hoogte" van de informatiewaarde. Ik veronderstelde dat deze bepaald zou worden door factoren die in verband staan met de volgende vragen:

- wat is het onderwerp van het artikel?
- op welk type wetenschapsbeoefening heeft het betrekking?
- in welk land is het wetenschappelijke onderwerp gesitueerd?
- wordt in het artikel aandacht besteed aan het kosten/baten aspect?
- door wie werd het geschreven?
- hoe groot is het belang dat de krant hecht aan het artikel, gemeten aan de hand van de "item-importantie"?

Multiple regressie-analyse toonde aan, dat slechts één van bovengenoemde factoren rechtstreeks van invloed was op de hoogte van de informatiewaarde, namelijk de itemimportantie. Alle andere factoren vertoonden - althans niet op directe wijze - geen significante samenhang met de informatiewaarde. Men zou nu licht kunnen denken dat hier sprake is van een tautologie: zijn "informatiewaarde" en het middels itemimportantie gemeten "belang" niet hetzelfde? Dit is niet het geval. De multiple correlatiecoëfficiënt was dermate laag ($R = .32$) dat de conclusie gerechtvaardigd is dat de hoogte van de informatiewaarde in belangrijke mate een toevallige aangelegenheid is, die in ieder geval niet

"wegverklaard" kan worden met behulp van de factoren die ik in dit onderzoek gemeten heb.

Gezien het feit dat enkel item-importantie rechtstreeks van invloed is op de informatiewaarde, dient de vraag gesteld in hoeverre de andere genoemde factoren via item-importantie, dus indirect, invloed uitoefenen. Ook op deze vraag trachtte ik antwoord te krijgen met behulp van multiple regressie-analyse. Welnu, de hoogte van de item-importantie, het belang dus dat de krant hecht aan een bepaald item, i.c. wetenschap, bleek samen te hangen met het onderwerp van het wetenschapsartikel, met het type van wetenschapsbeoefening (kortweg: "zuivere" of "toegepaste" wetenschap), met het feit of er aandacht werd besteed aan het aspect van kosten en baten en met de bron van het artikel. Overigens moet met betrekking tot het kosten/batenaspect worden opgemerkt, dat het waarschijnlijk is, dat hier het belang, gehecht aan het onderwerp, vooraf gaat aan het vermelden van kosten en/of baten.

De uitkomst van deze analyse toonde dat de hoogte van de score voor item-importantie met behulp van genoemde factoren kon worden verklaard ($R = .60$). Dit duidt op een sterke samenhang tussen item-importantie en deze factoren.

Kortom: slechts item-importantie is direct van invloed op de hoogte van de informatiewaarde, terwijl, via item-importantie, indirecte invloed wordt uitgeoefend door het onderwerp, het type wetenschapsbeoefening, het kosten/batenaspect en de bron. Vermeld dient echter dat zowel de directe als de indirecte invloed op de hoogte van de informatiewaarde dermate gering is, dat de conclusie te rechtvaardigen valt dat deze waarde voor 90% aan andere, hier niet gemeten factoren, moet worden toegeschreven.

- SAMENVATTENDE CONCLUSIES -

Voor het merendeel spreken de meeste hierboven vermelde conclusies duidelijke taal. Het is met het artikel over wetenschap in nederlandse dagbladen slecht gesteld. Wanneer we de gevonden resultaten van dit onderzoek leggen naast de theoretisch beargumenteerde wenselijkheid van informatie over wetenschap en techniek, verstrekt op een wijze die bij de lezer een adequate meningsvorming mogelijk maakt, dan kunnen die conclusies met recht weinig optimistisch genoemd worden.

Ik baseer dit met name op een tweetal gegevens. Ten eerste: de gemiddelde informatiewaarde van de in aanmerking komende artikelen, moet bestempeld worden als "gering". Artikelen met een geringe informatiewaarde zijn oververteenwoordigd, terwijl artikelen die op dit punt hoog scoren incidenteel voorkomen. In de tweede plaats maken artikelen, betreffende wetenschap en techniek slechts een fractie uit van het totale redactionele aanbod in de nederlandse landelijke dagbladders. Overigens komt dit geringe percentage opvallend overeen met de resultaten van Depenbrock's onderzoek, die de westduitse situatie met betrekking tot de wetenschapsjournalistiek onderzocht.

Tien jaar geleden vond Foppema in zijn onderzoek dat wetenschapsartikelen gemiddeld 3.3% van het redactionele volume uitmaken. Hoewel zijn meetwijze

beduidend afwijkt van de mijne, geeft het door mij gevonden percentage van 2% toch minstens een indicatie voor het feit dat het aandeel van de wetenschapsjournalistiek in die tien jaren zeker niet is toegenomen. Hier lijkt eerder sprake te zijn van een ondergeschoven kind. Juist in het afgelopen decennium is er in Nederland veel veranderd op het terrein van wetenschap en journalistiek. Zo werden aan de diverse universiteiten en hogescholen overal speciale wetenschapsvoorlichters aangesteld, wier taak het met name is om de voorlichting naar de massamedia soepel te laten verlopen. Toch moet geconstateerd worden dat dit niet resulteerde in een groeiend aandeel van wetenschappelijke berichtgeving.

Dit lijkt welhaast een indicatie voor de juistheid van de suggestie die de *KNAW* deed, dat een groter aanbod van informatie uit de wetenschappelijke hoek niet leidt tot toename van het aantal overeenkomstige artikelen in de pers, maar veeleer tot een strenger selectie-beleid. Van media-kant wordt, met andere woorden, het paard achter de wagen gespannen. Ook Foppema constateerde al, dat bij een daling van het totale redactionele volume, bijvoorbeeld als gevolg van seizoensinvloeden, het wetenschappelijke nieuws een onevenredig sterke besnoeiing moet ondergaan. Dit impliceert op z'n minst een onderwaardering voor het onderwerp wetenschap en techniek van redactionele zijde.

Maar naast het geringe aandeel van de wetenschapsjournalistiek, toonde dit onderzoek een geringe informatiewaarde aan. En met name dit gegeven stemt weinig hoopvol ten aanzien van de mogelijkheden die krantenlezers geboden wordt om op dit punt inzicht te krijgen in, en een oordeel te vormen over hetgeen gaande is in de wereld van de wetenschap. Hiervoor betoogde ik dat zowel dit inzicht als dat oordeel onontbeerlijk zijn om het gesprek met de wetenschap te openen ten einde invloed te kunnen uitoefenen en desgewenst te kunnen ingrijpen, daar waar, in maatschappelijk opzicht, zich ongewenste ontwikkelingen voordoen.

Het is merkwaardig dat uit een onderzoek onder beoefenaars van de wetenschap bleek, dat 40% van de ondervraagden de hoeveelheid wetenschapsjournalistiek in dagbladen toereikend, in sommige gevallen zelfs teveel vond. Misschien ten overvloede wijs ik erop, dat het geenszins de bedoeling is om journalisten die schrijven over wetenschap en techniek te kritiseren. Het gaat hier om de mijns inziens al te grote discrepantie tussen de wenselijkheid van wetenschappelijke informatie - en er zijn toch zeker argumenten aangevoerd die deze wenselijkheid adstrueren - en de geconstateerde kwantiteit en kwaliteit van het wetenschapsjournalistieke aanbod. Mijn enige amitie in deze was, met dit onderzoek te wijzen op deze discrepantie én op het dreigende gevaar van een samenleving die onwetend en dús onkritisch komt te staan tegenover voldoende feiten die de wetenschap stelt.

Immers, wat niet weet kan wel degelijk deren.

Noten:

1. cf. Nota Wetenschapsbeleid, bijlage 6, p. 194.

2. cf. Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, *Wetenschapsvoorlichting*, rapport

- over de instelling van een dienst wetenschapsvoorlichting, 1977, p. 12.
3. G. W. Noomen, *Beweren en motiveren*, 1977, p. 6.
 4. R. Foppema, Wetenschap in de dagbladpers, gepubliceerd in: *Chemisch Weekblad*, 1968, nummer 11, p. 13 t/m 15.
 5. J. J. van Cuilenburg, J. de Jonge en G. W. Noomen, *De Tijd in vijf dimensies, Mediumonderzoek dagblad de Tijd*, deelrapport 2, Vrije Universiteit, 1974, p. 124 ev.
 6. S. Labowitz, cf. J. J. van Cuilenburg, *Lezer, krant en politiek*, 1977, p. 301.
 7. Het onderzoek heeft betrekking op het gehele jaar 1977. Van elk van de onderzochte landelijke dagbladen werd een a-select systematische steekproef getrokken van dertig nummers, die zoveel mogelijk gelijkmatig over het jaar waren verdeeld. Elk van de getrokken krantennummers werd volledig op wetenschapsinformatie geanalyseerd.
 8. Sinds het onderzoek werd uitgevoerd (1977) is er gelukkig bij het NRC/Handelsblad het een en ander veranderd en verondersteld mag worden dat bij een herhaling van het onderzoek nu (1979) een dergelijk verschil niet meer aanwezig zal zijn.

EEN METHODE VOOR HET ANALYSEREN VAN OPENBARE DISCUSSIES OVER ZAKEN DIE HET ALGEMEEN BELANG RAKEN

In dit artikel wordt een methode gepresenteerd voor het analyseren van openbare discussies, of, nader geduid, voor het analyseren van pleidooien of betogen van personen die aan dergelijke discussies deelnemen. Met de term 'openbaar' wordt aangegeven dat de methode bedoeld is voor analyse van discussie voor zover die gevoerd wordt via openbare kanalen als krant, vakblad, publieke bijeenkomst en parlement. Typerend voor zulke discussies is het intersubjectieve karakter van de gevoelens en verlangens waaraan men uiting geeft in woord of tekst. Ze zijn door anderen te 'delen'. Persoonlijke belangen klinken nimmer door in dergelijke communicatie.

Met de term 'zaken die het algemeen belang raken' wordt aangegeven dat de methode primair is uitgewerkt voor het analyseren van discussies over beleidskwesties als 'wel-of-niet abortuslegalisering', 'wel-of-niet op brede schaal toepassen van kernenergie'. In dergelijke discussies gaat het om een 'afwegen' van alternatieve beleidsstrategieën, waaronder continuering van de bestaande situatie. Men komt tot min of meer afgeronde meningsvorming in termen van 'voor' of 'tegen'.

De in dit artikel gepresenteerde methodiek is gebaseerd op het idee dat *sentimenten* in belangrijke mate de drijfveer en het sturende mechanisme vormen in elk pleidooi en dat deze sentimenten sterk van karakter verschillen per ideologische groepering of belangengemeenschap. In geschreven tekst en gesproken woord wordt doorgaans overvloedig gecommuniceerd over de onderliggende sentimenten. Dat sentiment-indices zo veelvuldig voorkomen in de tekst, kan er op wijzen dat sentimenten ook voor het gehoor of lezerspubliek als een soort conatief raamwerk fungeren, dat door deze indices geactiveerd wordt en de toehoorder of lezer vervolgens ontvankelijk maakt voor de meer verstandelijke noties, waarmee genoemde indices gewoonlijk op complexe wijze verweven zijn.

In het vervolg van dit artikel zal worden getracht de complexe verwevenheid van 'conatie' en 'cognitie' te verhelderen. Verkregen inzichten worden steeds vertaald naar praktische analyse-instrumenten. Verder zal een symbolen-taal worden geïntroduceerd, waarmee de resultaten van de analyse overzichtelijk en ondubbelzinnig kunnen worden gerepresenteerd en die de onderzoeker

De in dit artikel uitgeschreven methodische principes zijn binnen het kader van het project *Fenomenologische onderzoeksmethoden* ontwikkeld, ten behoeve van een analyse van tijdschriftartikelen over de Middenschool. Het aan dit artikel ten grondslag liggende onderzoek werd door mij uitgevoerd op het Sociologisch Instituut van de K.U. Nijmegen in samenwerking met H. Hüttner en F. Wester, die ik bij deze dank zeg voor hun begeleiding.

tegelijktijd dwingt tot heel preciese formulering van aan de tekst onttrokken analyse-units.

De in dit artikel te ontwikkelen ideeën zullen steeds geïllustreerd worden aan de hand van een concreet onderzoeksgeval, n.l. de discussie die in de jaren '75 en '76 is gevoerd over de wenselijkheid van invoering van de z.g.n. 'middenschool'. Ze zijn ook in dit kader ontstaan.

– THEORETISCHE NOTIES –

1.1 Deelprocessen

De mening die iemand heeft over de wenselijkheid van een bepaalde beleidsmaatregel staat doorgaans niet op zichzelf. In zekere zin is zij het eindproduct van een *proces in oordeelsvorming*. Zo'n proces kan het beste worden opgevat als een in elkaar opgaan van een aantal deelprocessen, die subaangelegenheden binnen de totale problematiek betreffen. Die deelprocessen betreffen verschillende typen informatiebewerking, die alle een eigen rol spelen in de vorming van een uiteindelijke mening. Voorlopig kunnen de volgende deelprocessen worden onderscheiden:

- Vaststellen van feitelijkheden, in de zin van gebreken of wantoestanden in de actuele situatie (bijv.: Arbeiderskinderen hebben nog steeds minder kansen om in het hoger onderwijs te komen).
- Zoeken naar verklaringen, met name in termen van causaliteit (bijv.: Ouders van arbeiderskinderen hechten geen waarde aan voortgezet algemeen vormend onderwijs en stimuleren hun kinderen daarom ook niet tot een dergelijke schoolkeuze).
- Ontwerpen van middelen of instrumenten waarmee de tekortkomingen kunnen worden opgeheven (bijv.: Het onderwijs wordt zodanig ingericht, dat studie- en beroepskeuze wordt verschoven naar het 16e levensjaar).
- Doordenken van ontworpen middelen op hun praktische gevolgen (bijv.: Uitstel van studie- en beroepskeuze zal voor veel kinderen een verwaarlozing van een periode betekenen waarin zij veel leerstof kunnen opnemen).

In de praktijk blijken de onderscheiden deelprocessen elkaar niet 'keurig', in logische orde op te volgen. Ze wisselen elkaar voortdurend af in een betoog en blijven steeds tot op zekere hoogte van elkaar doortrokken (Bos, 1974).

1.2 'cognitie' en 'conatie'

In het proces van meningsvorming zijn steeds kenprocessen én wilsprocessen in het geding. Kenprocessen leveren beschrijvingen en verklaringen van de werkelijkheid in 'objectieve' termen; ze hebben de pretentie 'waar', 'juist' of 'correct' te zijn (Simon, 1966, blz. 89). Wilsprocessen leveren uitspraken over het 'behoorlijke', 'verkiezelijke' of 'wenselijke' van bestaande toestanden of voorgestelde wijzigingen.

De noties 'waar' en 'onwaar' zijn nimmer in het geding bij dergelijke uitspraken. Kenprocessen en wilsprocessen gaan steeds hand in hand, ook in de onderscheiden deelprocessen. Bijvoorbeeld in de uitspraak: "Waar wij ons niet bij neerleggen, is bij de grote achterstand in onderwijsdeelname van arbeiderskinderen". In deze uitspraak is de vaststelling van een feitelijkheid (achterstand in onderwijsdeelname van arbeiderskinderen) gekoppeld aan een normering (daar leggen wij ons niet bij neer). Ander voorbeeld: "Het is toch een gruwel dat je straks misschien Mammoet-scholen krijgt waar de leraren niet eens meer de namen van hun leerlingen kennen". Hier is normering gekoppeld aan het doordenken van een beleidsmiddel op zijn (niet direct voorziene) gevolgen. Wilsprocessen spelen in het totale proces een veel dominerender rol dan kenprocessen. Wilsgerichtheid drijft en stuurt het proces, zorgt er voor dat de diverse deelprocessen niet al te zeer uit elkaar drijven en coördineert deze verschillende soorten informatiebewerking in een uiteindelijk oordeel. Nu spelen in sommige deelprocessen kencomponenten natuurlijk wél een overwegende rol, zoals bijvoorbeeld in het zoeken naar verklaring van feitelijke misstanden, of tijdens het invullen van uitvoeringsdetails bij het ontwerpen van maatregelen ter verbetering van de situatie. Maar toch kunnen ook in deze deelprocessen de kencomponenten niet al te zeer overwegen. Verklaring zoeken voor feitelijkheden bijvoorbeeld impliceert een loskomen van de eigen ervaringsgrond. Wanneer die scheiding te ver wordt doorgevoerd, wordt de persoon overvallen door een gevoel van onzekerheid, dat gepaard gaat met een idee het 'eigene' te moeten prijsgeven (Bos, 1974). Evenmin is het vruchtbaar om ver af te dalen in uitvoeringsdetails, zonder voortdurend voeling te houden met wat men nu eigenlijk veranderen wil.

Omdat de wilsgerichtheid fungeert als stuwende en coördinerende kracht in een betoog is het van primair belang, bij inhoudsanalyse, om de conatieve kleuring van het betoog in kaart te brengen. En dat is geen eenvoudige opgave. Conatie en cognitie zijn uiterst ingewikkeld en in telkens wisselende hoedanigheid met elkaar verweven. In de volgende sub-paragrafen zal een conceptualisering worden opgebouwd, die gebruikt kan worden als een soort ordeningsprincipe t.a.v. de vraag in welke hoedanigheden conatie en cognitie aan elkaar gekoppeld kunnen voorkomen.

1.3 causale ketens

Een beleidsmaatregel (bijv. invoering van de middenschool) is een middel ter bereiking van bepaalde doelen. Die doelen zijn vaak op zichzelf genomen weer middelen tot het bereiken van nog verder weg gelegen doelen. Zo kan men komen tot het idee van een causale keten, waarin elke schakel een gemengd karakter heeft: enerzijds een middel-karakter en anderzijds een doel-karakter. Naarmate doelen verder weg liggen in de keten, hebben ze meer het karakter van 'doelen in zichzelf' (bijv. 'geluk', 'vrijheid', 'gelijkheid'). Dichtbij gelegen doelen hebben meer een middel-karakter. Simon (1966) onderscheidt aldus een 'gedrag-kant' en een 'waarde-kant' in causale ketens.

Elke schakel in een causale keten ontleent zijn waarde aan de omschrijving van wat hij teweegbrengt. Aan een beleidsmaatregel kunnen aldus waarde-indices worden toegevoegd door rationele activiteit, n.l. het leggen van causale relaties tot verder weg liggende doelen. In het algemeen geldt dat de rationaliteit vervaagt als de causale keten zijn zuivere waarde-kant nadert. Dat kan het best worden toegelicht aan de hand van een voorbeeld. Het betreft een driedelige causale keten, die gedestilleerd kan worden uit de volgende drie uitspraken:

- *Ver weg liggend doel* (waarde-kant van de keten):
"Welke ouder wil niet het beste voor zijn kinderen?"
- *Minder ver weg liggend doel*:
"Onderwijs dient zich te richten op de optimale ontplooiing van de unieke persoonlijkheid van het kind".
- *Dichtbij gelegen doel*:
"Onderwijs mag het kind geen uniforme standaard opleggen. Het moet het kind in de gelegenheid stellen zich te oriënteren en te bekwamen naar eigen aanleg, tempo en belangstelling".

Symbolisch gerepresenteerd:

$$v^1 \xrightarrow{B} v^2 \xrightarrow{B} v^3$$

- v = wat nastrevenswaardig is
- B = bevorderen, begunstigen (benefit)
- v^1 = ieder kind is in de gelegenheid zich te oriënteren en bekwamen naar eigen aanleg, tempo en belangstelling
- v^2 = kinderen komen tot optimale ontplooiing van de unieke persoonlijkheid
- v^3 = kinderen krijgen het beste

In dit voorbeeld is duidelijk te zien dat de rationele componenten afzwakken als de keten z'n waarde-kant nadert. 'Het beste voor het kind' is 'n uitspraak waar men zich nauwelijks iets concreets bij voorstelt. Sommigen - met name tegenstanders van de middenschool - hebben ook al grote moeite zich iets tastbaars voor te stellen bij 'optimale ontplooiing van de unieke persoonlijkheid'. De eerste schakel heeft wél duidelijke rationele componenten en biedt aangrijpingspunten voor argumentatie. Het geeft tegenstanders van de middenschool heel wat te doen om aan te tonen dat men het niet aan de leerlingen over kan laten zich te bekwamen en te oriënteren. Dat leidt niet tot ontplooiing, maar tot arbeidsongeschiktheid en pauperisme, zo menen zij.

Tot nu toe is gesproken over causale ketens waarin maar één uiteindelijke waarde voorkomt. De werkelijkheid is natuurlijk veel gecompliceerder. Er zijn doorgaans vele waarden in het geding, die, naarmate de keten de waarde-kant nadert, elkaar kunnen ondersteunen of juist beconcurreren. Bijvoorbeeld in het volgende hypothetische geval:

$$v^1 \quad \vec{B} \quad v^2 \quad \left| \begin{array}{l} \vec{B} \\ \vec{H} \end{array} \right. \quad v^3 \quad v^4$$

v = wat nastrevenswaardig is

B = bevorderen, begunstigen

H = afbreuk doen aan, ondermijnen, schenden (harm)

v¹ = verlenging van het funderend onderwijs tot 16 jaar

v² = uitstel van studie en beroepskeuze

v³ = uitschakeling van milieuvloeden

v⁴ = benutten van een periode waarin het kind veel leerstof kan opnemen

Door de causale verbanden te volgen, zoals die door een persoon in zijn pleidooi gelegd worden, krijgt men een indruk van de waarden die voor hem in het geding zijn bij de beoordeling van een beleidsmaatregel.

Wanneer men tracht dergelijke causale ketens in kaart te brengen, zal de realiteit daarbij altijd wel enigszins geweld worden aangedaan. Want in werkelijkheid vormen causale reeksen, zoals die in een betoog worden gespecificeerd, zelden volledig geïntegreerde gehelen. Er zal eerder sprake zijn van een verzameling losse elementen, die slechts zwak en onvolledig aan elkaar geknoopt zijn; en zoals gezegd zal de integratie van deze elementen progressief zwakker worden naarmate de meer finale doelen bereikt worden (Simon, 1966, blz. 107).

1.4.1 intersubjectieve emoties en verlangens en intersubjectieve validiteit

Tot op zekere hoogte delen leden van een samenleving met elkaar een supra-persoonlijke werkelijkheidsbeleving, waarin 'wat goed is' en 'wat waar is' als vanzelfsprekende gegevens worden ervaren. Daarnaast bezit elk lid van de samenleving ook een aantal persoonlijke gevoelens, verlangens en ervaringen, die door anderen niet gedeeld worden. Als 'persoon' met 'eigen' gevoelens en verlangens kan het individu zich plaatsen *tegenover* de algemene mening of zijn eigen gevoelens opzij zetten en zich identificeren met die algemene mening. Er zal steeds een zeker spanningsveld bestaan tussen 'ik' en 'men'. De algemene mening wordt doorgaans gepersonifieerd voorgesteld, als de attitude van de 'generalized other' (Mead, 1934). Voor sommige auteurs is die 'generalized other' de samenleving die men wensen toeschrijft of als eisen stellend ervaart. Voor anderen is het God die tot hen spreekt via de Bijbel en zo zijn wensen kenbaar maakt. Bijvoorbeeld:

"En wederom kan ik eigenlijk het betoog nu afsluiten, want niemand minder dan prof. Wielinga heeft in een betoog voor de *Bond van Prot. Chr. MAVO-scholen* bevestigend geantwoord op de vraag of enige vorm van geïntegreerd onderwijs voor Nederland wenselijk is, waarbij hij zich baseert op wat God ons in Jesus Christus als zijn wil openbaarde".

Zoals gezegd bezit het individu het vermogen zich te verplaatsen in de attitude van de 'generalized other'. Dat verzekert het bestaan van een te delen werkelijkheid, een 'universe of discourse'. Maar spreken en handelen in termen van supra-persoonlijke gevoelens en verlangens heeft ook politieke implicaties. Het is dé manier om anderen 'mee te krijgen', ergens voor te winnen. Waar het om het algemeen belang gaat, is expressie van ego-centrische emoties uit den boze. Tegenstanders van beleidsmaatregelen maken daar vaak handig gebruik van door 'eigenbelang' te suggereren bij de voorstanders: "Spaar ons voor een minister die de Thorbecke van het onderwijs wil worden". Bij het initiëren van nieuwe gedragsstructuren zullen altijd wel sterk persoonlijk- of groepsgebonden emoties oplaaien. Veel discussie is dé manier om ieder op den duur bereid te vinden het 'eigene' los te laten en op te gaan in vergemeenschappelijkte gevoelens en verlangens:

'Social intercourse, talking to other people and becoming involved in their point of view, is considered of great importance for the establishment of cognitive objectivity'. (Heider, 1958, blz. 229)

Wanneer het proces van vergemeenschappelijking onvoldoende heeft plaatsgevonden, zal een aantal individuen of groepen zich buitengesloten voelen, zal bij hen de opleving van een impuls om gezamenlijk te streven naar verandering of verbetering, achterwege blijven.

1.4.2

Heider (1958, blz. 228-232) heeft gewezen op de centrale plaats van 'oughts' en 'values' in een supra-persoonlijke werkelijkheidsbeleving. Het onderscheid tussen deze twee noties komt overeen met het onderscheid dat door Simon (zie 1.3) werd gemaakt tussen een gedrag-kant en een waarde-kant in causale ketens. In ought-concepties gaat het meer om expliciete gedragsregels, terwijl 'values' minder specifiek handelingsgebonden zijn:

"In distinguishing value from ought, we can begin with the idea that value is linked with actions in a much less specific way than ought. That is, 'p values x' can give rise to many different actions, or to none at all, whereas 'p ought to do x' means there is an actual objective force present". (Heider, 1958, blz. 224)

Ought-concepties hebben ook een imperatief karakter, dat value-concepties missen: 'the ought can be considered a cognized force with objective validity; value can be considered a cognized positive property of something, a relevance with objective validity (blz. 226). Oughts worden ervaren als de vereisten of verlangens van een supra-persoonlijke entiteit of 'generalized other':

"In the case of ought, it is not a particular somebody that is felt to want or command people to do x, but a suprapersonal, objective order. It may also be experienced as a supernatural being who personifies this objective order". (Heider, blz. 219)

Typische woorden met een 'ought-dimensie' zijn 'mogen', 'moeten' en 'behoren'. Wanneer die woorden in een tekst voorkomen, gaan ze doorgaans vergezeld van hele precisie, krachtige formuleringen van hoe men vindt dat schakels in de causale keten die zich aan de gedrag-kant bevinden, er uit moeten zien. Voor de onderzoeker hebben zulke woorden hoge 'signaalwaarde', omdat op zulke momenten in de tekst de wilsgerichtheid van de auteur zich het duidelijkst manifesteert.

Vaak maken woorden met een 'ought-dimensie' deel uit van heel bijzondere stijlvormen, waarin beleidsinstrumenten (bijvoorbeeld het onderwijs) als handelende personen worden voorgesteld die gedragsregels krijgen opgelegd en zelfs sancties in het vooruitzicht gesteld:

"Laten wij ons niet vergissen: onderwijs staat in een maatschappelijke werkelijkheid, maar onderwijs *behoort* heel nadrukkelijk de individuele ontplooiing te dienen".

"Onderwijs dat voorbereidt op maatschappelijke functies *moet*, op straffe van ondergang, rekening houden met de behoeften in de samenleving, waaronder die van het bedrijfsleven".

"Het onderwijs *moet* creatief vooruit zien en toewerken naar een noodzakelijkerwijs wazig blijvende schets van een mogelijke toekomst".

Onder 1.4.1 is reeds ter sprake gebracht dat ook de samenleving vaak geperсонifieerd wordt voorgesteld als een entiteit die verlangens heeft, eisen stelt en noodlijdend is. In tegenstelling tot 'het onderwijs', dat zich aan de gedrag-kant van de causale keten ophoudt, houdt de samenleving (of God) zich op aan de waarde-kant. 'Het onderwijs' wordt niet makkelijk verlangens toegeschreven; wél gedragsregels opgelegd.

1.5 sentimenten

In het voorafgaande zijn twee wegen aangegeven om conatieve elementen op het spoor te komen: **1)** de auteur volgen in zijn verstandelijke activiteit, voor zover hij die geïnvesteerd heeft in het formeren van causale ketens en **2)** intersubjectieve gevoelens en verlangens in kaart brengen, zoals die tot uiting komen in het personifierend praten over abstracte entiteiten en in het gebruik van woorden als 'mogen', 'moeten', 'eisen', 'noodzaken', 'dienen', enz. Met deze richtlijnen is men echter onvoldoende uitgerust om de vele verschijningsvormen waarin conatie en cognitie met elkaar vervlochten kunnen zijn, te ontrafelen. Bovendien is de alomvattende betekenis van de conatieve elementen, hun processtuwende en -sturende kracht, slechts ten dele uit de verf gekomen (met name wél enigszins waar Simon's onderscheid tussen een gedrag-kant en een waarde-kant in causale ketens ter sprake kwam).

Er bestaat in de psychologie echter een concept dat ons een stuk verder kan helpen, namelijk het concept 'sentiment', zoals dat enkele tientallen jaren

geleden in zwang was bij introspectief georiënteerde psychologen als Shand (1920), McDougall (1931) en Heider (1958). Met name de gedachtengang die Shand opbouwde rond dit concept, blijkt in de praktijk een goed ordeningsprincipe voor de vele subtiliteiten van conatief/cognitieve verwevenheid. Deze gedachtengang zal hieronder in enkele sub-paragrafen uiteen worden gezet.

1.5.1

De karakterstructuur van de mens is volgens Shand opgebouwd uit een aantal eenvoudige systemen - instincten en daarin verankerde emoties - en een aantal in de loop van ons leven daaruit tot ontwikkeling komende complexere systemen: *sentimenten*.

Deze tweedeling sluit goed aan bij eigentijdse denkbeelden over de neurofysiologische grondslagen voor karaktervorming, waarin men fylogenetisch oudere systemen onderscheidt (limbische structuren en arousal-systemen) en nieuwere systemen, met name het frontotemporale gedeelte van de grote hersenen. Deze 'neocorticale' gebieden staan onder andere in dienst van de processen die te maken hebben met wat wij noemen probleemoplossing en intelligent vooruitziend en generaliserend gedrag. In de activiteit van de frontotemporale grote hersenschors ligt de mogelijkheid om te leren de fylogenetisch oude gedragsvormen (dreiging, aantal, vlucht, etc.) die op onmiddellijke bevrediging zijn gericht, te modifieren tot meer bevrediging gevend gedrag op langere termijn. Dit vermogen tot meer vooruitziend denken en voorspellen van de consequenties van het eigen gedrag voor de terugreacties van soortgenoten speelt voor de mens een centrale rol in de mogelijkheid om zich te bezinnen op het *welzijn voor zichzelf en zijn groep op den duur* (Groen, 1978, blz. 33-34). Sentimenten zijn op te vatten als emotionele investeringen in objecten (plezier- of haatobjecten). Het zijn aangeleerde affectieve disposities in relatie tot specifieke objecten: "As we grow older, we become predisposed to experience emotion in relation to persons, objects, ideas that have become important to us through our individual experiences". (Hilgard en Atkinson, 1976, blz. 177). Omdat sentimenten object-gericht zijn, zijn ze zinverlenend en koersbepalend in het leven van de mens: "In all normal individuals, there is a love of something to give order and unity to their lifes" (Shand, 1920, blz. 57). Zoals in de typering van Hilgard en Atkinson reeds naar voren kwam, kunnen objecten uiteenlopende dingen zijn: personen, onpersoonlijke dingen of abstracte ideeën. De aard van de persoon bepaalt deels de keuze van sentiment-objecten, maar ook de aard van die sentimenten zelf: "The avarice, pride and ambition of a father are incorporated in his conception of his child's welfare; the mother's love, religion and purity, in hers" (blz. 71). Op dezelfde wijze kan men in betogen talrijke 'gevoeligheden' ontwaren, die per individu of groepering sterk van karakter verschillen. Voor communistisch georiënteerde auteurs zullen die liggen bij 'arbeidersjeugd', 'het peil van de maatschappelijke voorzieningen' en 'grote concerns'. Voor christenen zullen die eerder gelokaliseerd zijn in de persoon van Jesus en in de Bijbel en verder in een aantal afgeleide ideeën zoals naastenliefde, zelf-verloochening, broederschap en dienstbaarheid, als com-

ponenten van een levenshouding. Sprekend voorbeeld is de volgende uitspraak:

"Ik meen dat we in een eventuele christelijke middenschool nooit met deze notie (weerbaarheid in de zin van 'schieten met scherp') kunnen werken. Wielinga heeft daartegenover indertijd al het begrip dienstbaarheid geïntroduceerd. De Zoon des mensen is immers niet gekomen om gediend te worden maar om te dienen. Jezus waste zijn discipelen de voeten en niet de oren, zoals ik het Aantjes eens heb horen zeggen".

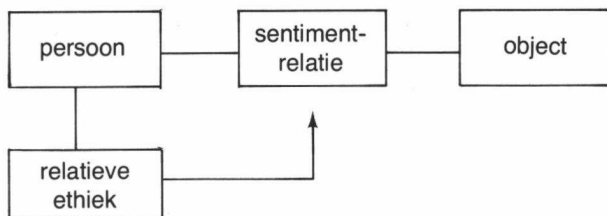
Op soortgelijke wijze kan men tot de conclusie komen dat de *Haagsche Courant* veel sentiment investeert in concepten als 'rust en orde', 'grondwet' en 'vergiftiging van de jeugd met linkse ideeën'. Liberalen springen in de bres voor 'vrijheid' en investeren veel gevoel in concepten als 'iets mans zijn', 'briljant talent' en 'staatsbemoedienis'.

1.5.2

Sentiment-relaties bevatten conatieve componenten. Sentiment-objecten zijn aantrekkelijk of afstotend omdat ze, bij 'contact', genoegens of ongenoegens opwekken in de persoon. Het conatieve is dus gelegen in het feit dat de persoon in contact wil komen met het object van zijn sentiment, óf dat juist wil mijden. Bij een positieve sentiment-relatie ontstaat een 'verlangen naar' het object, wanneer persoon en object gescheiden zijn en er dus geen contact is (Heider, 1958, blz. 139). Maar directe genotverschaffing is niet de enige reden waarom sentimentobjecten gericht gedrag opwekken. Uit sterk positieve sentiment-relaties ontwikkelt zich volgens Shand een 'toegewijd zijn' aan het sentiment-object. Die toewijding wordt geïdealiseerd; men wil het beste voor zijn sentiment-object en wat men werkelijk kan doen zal altijd ervaren worden als 'onder de maat':

'When we have a great love of anything, it seems as if we could never do enough for it; and what we actually do seems to us to little'. (Shand, 1920, blz. 112)

Shand stelt het voor alsof in sentiment-systemen, naarmate ze sterker tot ontwikkeling komen, een 'secundair-systeem' verankerd raakt, namelijk dat van 'relatieve ethiek':

Dit systeem van relatieve ethiek levert de gevoelens van 'toegewijd zijn' aan het object en ook de tendenties die nodig zijn om deze toewijding inhoud te geven: ambitie, enthousiasme, geïnternaliseerde imperatieven en geïnternaliseerde gratificatie.

Ook Shand onderscheidt dichterbij liggende doelen (familiar ends) en verwegliggende doelen (final ends) in de toewijding aan sentimentobjecten. Het systeem van relatieve ethiek heeft vooral moeite met de dichterbij liggende doelen, in het genereren van 'duties' ('oughts') en daaraan gerelateerde gratificaties (Shand, 1920, blz. 116-117) maar, uit haar zijn ook de abstractere idealen ontstaan, die de verwegliggende doelen vormen.

1.5.3

Zoals gezegd vormen sentiment-systemen een soort bovenbouw in de opbouw van de karakterstructuur. Ze ontwikkelen zich uit primitieve tendenties en blijven erin verankerd. Dat blijkt volgens Shand uit een aantal emotionele reacties die sentiment-objecten in ons vermogen teweeg te brengen - vreugde, verdriet, vrees en woede - die ook aan de meer instinctmatige tendenties gekoppeld voorkomen. In momenten van gevaar tracht een ouder haar/zijn jongen in bescherming te nemen, door het te verdedigen of het mee te nemen op de vlucht. Hereniging met de jongen wekt vreugde op; duurzame scheiding verdriet. Zulke emotionele reacties spelen ook in sentimenten tot abstracte sentimentobjecten zoals bijvoorbeeld in de discussies rond de invoering van de middenschool:

- "Zij is fel op de handhaving van een behoorlijke dosis kennis van tenminste rekenen en taal. Ik ben bang dat deze basiskennis behoorlijk in de verdrukking zal komen".
- "We zitten nog aan het begin van de strijd. Het echte gevecht zal moeten komen zodra die grondwetswijziging ter sprake komt in het parlement".
- "Ze zat in de werkgroep die vorige week de lijvige VVD-discussienota naar buiten bracht: 'Om de vrijheid'. Een geladen titel, waaruit al duidelijk spreekt hóe men binnen de VVD over de vele onderwijshervormingen denkt".

In deze uitspraken manifesteert zich duidelijk een 'begaan zijn' met het lot van sentiment-objecten als 'kennis-peil' of 'vrijheid': "to feel the fear of losing it by the suggestion of danger; to feel anger against the assailment, when it is attacked". (Shand, 1920, blz. 35)

1.5.4

In sentiment-systemen ligt een notie 'willen' of 'verlangen naar' verankerd. Terwijl deze notie in eenvoudige, instinctieve tendenties impulsief van karakter

is, is ze in de complexere sentiment-systemen reflexief en zelf-controlerend. Alleen in deze complexere systemen worden oplossingen geformeerd en manifesteert zich de bewuste keuze tussen conflicterende doelen; de persoon heeft het vermogen zijn emoties te controleren en standvastig te blijven. Het willen, wensen, verlangen houdt verband met een 'zich op afstand bevinden' (het woord verlangen duidt daar ook op) van het sentiment-object en de genoegdoening die het kan teweegbrengen. Heider schreef erover:

'Desire and pleasure express not only a value relation between p and x but also a distance relation. In desire the person and the valued object are separated; in pleasure they are in some kind of contact'. (Heider, 1958. blz. 139).

Nu is het moeilijk voorstelbaar dat er in betogen over zaken die het algemeen belang raken, zoiets speelt als 'in contact willen komen met plezier-objecten', waar het gaat om dingen als 'gelijkheid', 'democratisering', 'handhaving van het onderwijsniveau', enz. Maar zoals reeds eerder ter sprake kwam, creëert men in relatie tot zulke objecten van devotie een aantal dichtbij liggende doelen die, wanneer gerealiseerd, toch als een stap in de richting van ideale devotie ervaren worden en via het systeem van relatieve ethiek, dat ook de idealen zelf tot leven bracht, een hoeveelheid voldoening of plezier opleveren in de vorm van zelf-gratificatie.

Wanneer er vertraging ontstaat in de uitvoering van wat men wil of verlangt te realiseren op korte termijn, treedt een in het verlangen verankerd systeem van emoties in werking. Er ontstaat aanvankelijk een gevoel van 'uneasiness', een rusteloos onaangenaam gevoel, dat in relatie tot externe, buiten de persoon gelegen wisselvalligheden, allerlei hoedanigheden *kan gaan* aannemen: hoop, vertrouwen, angst, teleurstelling, mistroostigheid en wanhoop. Shand:

'Thus in desire we alternate between a number of emotions according to the events which influence it . . . these peculiar emotions arise in desire and nowhere else. They belong to it, and are dependent on its precedence and continuance'. (blz. 462)

In betogen wordt veel gecommuniceerd in termen van deze emoties. Zulke communicatieve tekens zijn dus op te vatten als indices voor de wilsgerichtheid van de auteur: welke zijn doelstellingen zijn en waardoor ze doorkruisd worden. Zulke communicatieve tekens komen bijvoorbeeld sprekend naar voren in de volgende uitspraak:

"Ik realiseer me dat dit een somber verhaal is. Sommigen van u zullen het zelfs defaitistisch noemen. Maar ik wou dat ik ongelijk had".

1.5.5.

Zoals gezegd ligt in sentimenten het systeem van 'willen' verankerd. Die notie 'willen' is nauw gerelateerd aan verstandelijke processen of operaties. "In

impulses that are developed on their intellectual side, there is the thought of a result or end distinguished from the vague prospective attitude immanent in an impulse; and this gives to them a more definite and distant outlook". Denkbeelden van doeleinden zijn slechts functioneel in zoverre zij verstandelijke operaties activeren die moeie nis hebben met het ontwerpen van gedragsalternatieven - en overweging van hun voor's en tegen's - ter bereiking van het voorgestelde:

'The knowledge of the end, which first distinguishes desire from more impuls, is of no importance except, and so far as, there is the power to reflect on the means, to choose them more deliberately, and to acquire through experiment and reflection other means than those innately possessed'. (blz. 461).

1.5.5.1

Waar over beleidsmaatregelen wordt nagedacht, zijn vooral twee typen verstandelijke operaties relevant. In de eerste plaats het formeren van causale ketens, om middelconcepten op hun (wel of niet direct te voorziene) effecten te onderzoeken. Het geeft auteurs van stukken heel wat werk om effecten in beeld te brengen, vooral de effecten die door anderen nog niet voorzien zijn of die passen in het eigen betoog. Bijvoorbeeld in het volgende:

"Duidelijk blijkt, dat de socialisten het onderwijs veel te intellectueel vinden. De waarde die zij hechten aan kennis en kunde ligt lager dan bij de liberalen . . . Ik ben bang dat deze basiskennis behoorlijk in verdrukking zal komen (als de middenschool er komt). Een huisvrouw die straks bijvoorbeeld prachtig kan borduren, maar niet in staat is om de kosten van haar boodschappen te berekenen, schiet tekort. Nog erger is het met de taal . . . Een mens die niet voldoende leert zijn taal te gebruiken, blijft levenslang gehandicapt in het vermogen om zich te uiten, te communiceren. Zonder een grondige elementaire kennis van deze twee basisvakken kan niemand goed terecht komen".

In deze passage is via de formering van een causale keten aangetoond dat de middenschool, die door de socialisten gewenst wordt, een belangrijk sentiment-object van de liberalen aantast, n.l. 'iets mans zijn' of 'je mannetje kunnen staan in het leven'.

Beleidsmaatregelen (invoering van de middenschool) zijn heel duidelijk aan de gedrag-kant van de causale keten gesitueerd. De middenschool 'doet iets' met kinderen, ouders van die kinderen, de samenleving in zijn geheel, het kennisniveau, de vrijheid, enz. Enkele voorbeelden:

- de middenschool indoctrineert kinderen met politieke mode-leuzen;
- de middenschool tast de vrijheid van onderwijs*richting* en onderwijs*inrichting* aan;
- de middenschool verlaagt het kennis-peil;
- de middenschool laat de verantwoording voor de opvoeding van de kinderen niet bij de ouders;

- de middenschool bereidt kinderen onvoldoende voor op een taak in de maatschappij en maakt dat ze die alleen maar tot last zijn;
- de middenschool verwaarloost de mogelijkheden die kinderen in die levensfase hebben om kennis op te nemen;
- de middenschool maakt kinderen mondig en weerbaar;
- de middenschool bevordert verdere democratisering van de samenleving;
- de middenschool bevordert emancipatie van arbeiderskinderen;
- de middenschool bevordert de optimale ontplooiing van de unieke persoonlijkheid van elk kind.

In al die objecten waar de middenschool 'iets mee doet' hebben personen of groeperingen hun specifieke sentimenten geïnvesteerd. Mensen leggen dan ook vaak symbolisch gedragsregels op aan 'het onderwijs' (zie 1.4) of dragen het taken op, die leiden tot 'benefit' of 'harm' aan voor hen relevante sentiment-objecten. Zo kan iemand die niets moet hebben van indoctrinatie van kinderen met (linkse) mode-leuzen, de volgende gedragsregel opleggen aan 'het onderwijs': "Onderwijs moet zich beperken tot het leggen van de grondslag voor meningsvorming op politiek en maatschappelijk terrein. Dat kan alleen maar door een op behoorlijk intellectueel peil staand onderricht".

Om te kunnen nagaan wat de middenschool 'doet' met relevante sentiment-objecten is, zoals gezegd, het formeren van causale ketens in veel gevallen een onmisbare verstandelijke activiteit, omdat betrekkingen doorgaans niet direct inzichtelijk zijn. Mogelijkheid om causale ketens symbolisch te representeren kwam - voorlopig - reeds ter sprake in paragraaf 1.3. In paragraaf 2 zal uitvoeriger worden ingegaan op deze materie.

1.5.5.2

Een andere belangrijke verstandelijke operatie is het onderscheiden van deelaspecten aan een zaak (class-inclusion). Deze operatie is heel nauw gerelateerd aan de voorafgaande - formeren van causale ketens - omdat men beleidsmaatregelen pas zinnig op hun consequenties kan doordenken als men er een min of meer genuanceerd beeld van heeft. Het volgende is bedoeld als een voorbeeld van hiërarchisch onderscheiden van deelaspecten aan het concept middenschool:

- De middenschool kent interne differentiatie: iedereen blijft zoveel mogelijk in dezelfde leefgemeenschap fungeren maar is toch in de gelegenheid zich naar eigen aanleg en belangstelling te ontplooiën.
- Interne differentiatie betekent altijd een verzoening tussen 'differentiatie' en 'integratie'.
- Die verzoening kan op twee manieren gerealiseerd worden: 1) door binnen de leefgemeenschap voor sommige (met name kennis-) vakken 'niveau-groepjes' te installeren die afzonderlijk onderricht ontvangen, of 2) didac-

tisch, doordat de leraar tijdens de les ieder de aandacht en richtlijnen geeft waarmee hij werken kan.

- In het tweede geval dienen de leefgemeenschappen klein te zijn en de leraren extra bijgeschoold, omdat het een nieuwe vorm van onderwijsgeven impliceert.

$$\begin{array}{l} k^1 \quad U \quad k^2 \quad U \quad | \quad k^3 \\ \quad \quad \quad \quad \quad \quad | \quad \text{of} \\ \quad \quad \quad \quad \quad \quad | \quad k^4 \quad U \quad k^{5,6} \end{array}$$

k = kenmerk

U = bezitten, als kenmerk hebben

k¹ = interne differentiatie

k² = het is een verzoening tussen 'differentiatie' en 'integratie'

k³ = is in de praktijk gerealiseerd door het installeren van 'niveau-groepjes' binnen de leefgemeenschap

k⁴ = is in de praktijk gerealiseerd door didactische differentiatie tijdens de les, die iedereen volgt.

k⁵ = leefgemeenschappen zijn klein

k⁶ = leraren zijn bijgeschoold; geven op een totaal andere manier les dan ze nu gewoon zijn

In de praktijk zijn 'kenmerken' van de middenschool niet altijd even duidelijk te onderscheiden van 'causale effecten' van de middenschool, als in dit voorbeeld. Uitstel van beroepskeuze bijvoorbeeld, kan opgevat worden als een kenmerk, maar ook als een effect. Hoe zo'n 'item' dan het best gecategoriseerd kan worden, hangt af van de overige verstandelijke operaties die in het betoog voorkomen.

Zoals gezegd is het onderscheiden van 'aspecten' aan het middenschoolconcept van wezenlijk belang voor het doordénken van deze beleidsmaatregel op zijn konsekventies. Didactische realisering van interne differentiatie bijvoorbeeld, vestigt de aandacht op mogelijke *overbelasting* van leraren en op de sterke verhoging van de *kosten* die met een dergelijke onderwijsvernieuwing gepaard gaat, vanwege de noodzakelijk kleine groepen. Zo is het voor de liberalen een doorn in het oog dat de middenschool als kenmerk heeft dat ze *geen andere onderwijsvormen naast zich gedooft*, omdat dít kenmerk vooral de vrijheid van onderwijs aantast.

1.5.5.3

De twee zojuist beschreven verstandelijke operaties zijn de meest wezenlijke in de opbouw van een betoog. Maar uiteraard spelen ook tal van andere verstandelijke operaties. Om er enkele te noemen:

- Inschatten van praktische uitvoerbaarheid van ideeën (mobiliseren van ervaringskennis)
- Vergelijkingen trekken tussen alternatieven (met name tussen bestaande structuren en voorgestelde vernieuwingen)
- Ervaringen uit het buitenland aandragen aangaande voorgestelde vernieuwingen
- Inkonsekventies aan het licht brengen in betogen van anderen
- Onderwijsvernieuwing in historisch en internationaal perspectief plaatsen
- Feitelijke constatering doen over misstanden en inzichten over het ontstaan daarvan aandragen, zoals die algemeen aanvaard worden.

Ook in dit soort operaties liggen vele waarde-indices besloten. Hieronder volgen enkele voorbeelden van feitelijke constatering, waar tegelijk waarde-indices in zitten:

Arbeiderskinderen hebben nog steeds minder kansen om in het hoger onderwijs te komen (dat is wel gewenst)

In het huidige onderwijs komt er al op het twaalfde jaar een scheiding tussen de boorden- en handengroepen. Ze zien elkaar niet meer tot ze een loodgieter nodig hebben (dat is verre van ideaal)

De in deze sub-paragraaf besproken verstandelijke operaties zullen niet betrokken worden bij het ontwikkelen van een procedure voor symbolische representatie van analyse-units, omdat de zaak daardoor uitermate complex en onoverzichtelijk zou worden. Ze kunnen wel fungeren als 'handvatten' bij het opsporen van het waarderingschema van waaruit de auteur opereert in de opbouw van zijn betoog.

1.6. perceptie van sentimenten: een vorm van variantie-reductie

Als men iemands sentimenten kent, of zijn 'oughts' (die immers verwijzen naar zijn sentimenten) kan men al bijna voorspellen hoe zijn meer verstandelijke processen zullen verlopen. Omgekeerd kan men uit iemands verstandelijke processen vrij snel afleiden in welke ideeën of objecten hij veel sentiment investeert. Het begrijpen van gedrag - hier specifiek het opbouwen van een betoog - in termen van 'oughts', 'values' en 'sentimenten', is geen techniek of vaardigheid die men zich pas na langdurige training kan eigen maken. Volgens Heider is dit de 'normale' manier waarop de mens zijn sociale omgeving tot begrijpelijke proporties reduceert. 'Begrijpen' is in het dagelijks leven een variantie-reductie-procedure. De wisselvalligheden van het dagelijkse (sociale) leven worden herleid tot een relatief stabiel patroon van invariante kenmerken. Die invariantie kan direct onder de oppervlakte liggen van de 'raw material', of dieper weggezonden:

"The search for relatively enduring aspects of our world may carry us quite far from the immediate facts or they may end hardly a step from them. That is, there

exists a hierarchy of cognitive awareness which begins with the more stimulus-bound recognition of 'facts', and gradually goes deeper into the underlying causes of these facts".

In betogen over zaken die het algemeen belang raken, is aanzienlijke variantie-reductie gerealiseerd als men de sentimenten, de gevoeligheden van de auteur in kaart heeft gebracht. Sentiment-objecten verklaren de talloze emotionele expressies en het verloop van verstandelijke operaties. Heider geeft zelf 't volgende voorbeeld om de bijzonder grote verklaringskracht van sentimenten te illustreren:

"We have no trouble understanding a parent's pleasure over the success of his son and sorrow over his defeat. The totally different reactions of pleasure and sorrow do not leave us with a feeling of chaos or of unfathomable complexity regarding the vagaries of human nature. The factor that brings order into heterogeneity is the perceived sentiment, namely *fondness of a parent for his son*. The sentiment is the more or less underlying invariance, the disposition which gives a stability within fluctuating circumstances and behavior". (blz. 175)

Op dezelfde wijze leidt 'ought-perceptie' tot variantie-reductie:

"Oughts' are dispositional in character. They refer to invariant standards, to "laws of conduct" which hold in spite of many variations in incidental or momentary factors".

– PRACTISCHE PROCEDURE –

2.1 symbolische representatie

In het voorafgaande kwamen nog geen expliciete gedragsregels naar voren voor de onderzoeker. Er werd slechts globaal gesproken over aandachtspunten in het analyseren van een betoog: uiteenleggen van de complexe verwevenheid van conatieve en cognitieve componenten, om aldus de sentimenten te kunnen ontwaren door welke de auteur gedreven wordt in de opbouw van zijn betoog en waaraan meer verstandelijke operaties hun procesverloop ontlenuen. De resultaten van zo'n analyse moeten ondubbelzinnig gerepresenteerd kunnen worden, zodat ze voor iedereen toegankelijk zijn en vergelijking tussen analyses door verschillende onderzoekers van dezelfde teksten, mogelijk is.

Aan het slot van zijn boek *The Psychology of Interpersonal Relations* (1958) doet Heider enkele ideeën aan de hand hoe men het proces van begrijpelijk maken van een tekst met behulp van een symbolentaal op papier kan representeren. De symbolentaal die hij voorstelt, lijkt op die van symbolische logica. Personen en entiteiten zijn op te vatten als *termen* en worden voorgesteld door kleine letters. Handelingen en houdingen zijn op te vatten als *relaties* en worden voorgesteld door hoofdletters. Instemming met de middenschool, of afwijzing ervan, zoals die blijkt uit het betoog, kan dan als volgt worden voorgesteld:

p A x (in geval van aanvaarding)
 of
p R x (in geval van verwerping)

p = persoon
 A = aanvaarden, instemmen met
 R = afwijzen, verwerpen
 x = beleidsmaatregel (in dit specifieke geval invoering van de middenschool)

Een term kan vergezeld gaan van één of meerdere proposities, waarin aan zo'n term kenmerken of causale effecten worden toegeschreven. Zo kan de middenschool voor opbouwers van betogen 'benefit' of 'harm' toebrengen aan de sentiment-objecten waaraan ze in sterke mate toegewijd zijn en *om die reden* afgewezen worden:

p¹ R x | x H v¹
 of
p² A x | x B v²

p¹ = liberalen
 p² = socialisten
 B = benefits
 H = harms
 v¹ = vrijheid van onderwijs
 v² = integratie van sociale klassen
 x = de middenschool

Het zijn vaak specifieke kenmerken of aspecten van de middenschool, die verantwoordelijk worden gehouden voor de 'benefit' of 'harm'. Om dat in beeld te kunnen brengen, is het noodzakelijk proposities hiërarchisch geordend voor te stellen. Als men bijvoorbeeld tot uitdrukking wil brengen dat 'uitsluiting van categoriale schooltypen', als kenmerk van de middenschool, een doorn in het oog van de liberalen blijkt te zijn, omdat het juist dit kenmerk is, dat de vrijheid van onderwijs aantast, kan dat als volgt in beeld worden gebracht:

p¹ R x | x | x U k¹ | H v¹ |

k¹ = uitsluiting van categoriale schooltypen

Voor de socialisten daarentegen blijkt kenmerk k¹ juist wezenlijk en onmisbaar in het middenschoolconcept, omdat dit kenmerk integratie van sociale klassen garandeert. Anders gaan rijkelui's kinderen toch weer naar aparte scholen, zo redeneren zij. Symbolisch:

p² A x | x | x U k¹ | B v² |

In de laatste twee formules is het sentiment-object (v) waarvan de auteur te

kennen geeft daaraan toegewijd te zijn, middels de door hem uitgevoerde verstandelijke operaties (U en B of H) gerelateerd aan het voorwerp van zijn beoordeling (x) en is de uitslag van die beoordeling in deze termen verklaard. Uiteraard zijn betogen doorgaans complexer als bovenstaande formules suggereren. Meestal voltrekken zich meerdere verstandelijke operaties naast elkaar (parallel geschakelde operaties) en is de hiërarchische structuur van deze operaties sterker gediifferentieerd (hiërarchisch geschakelde operaties). Er zijn doorgaans ook meerdere sentiment-objecten in het geding.

2.2 praktische procedure: een concreet geval

In het onderstaande worden enkele procedure-regels beschreven en toegelicht aan de hand van een concreet betoog. Het betreft een verslag van een interview met een fervente *tegenstandster* van de middenschool. Wegens ruimtegebrek is niet de hele tekst opgenomen, maar zijn de belangrijkste passages geciteerd:

De VVD, maar ook een groot deel van de confessionelen, is tegen een eventuele aantasting van de vrijheid binnen het onderwijs fel in het geweer gekomen. Minister Jos van Kemenade wordt als een kundig man gezien, maar zijn ideeën ervaart men in de liberale en christelijke hoek bepaald als gevaarlijk. Niet langer zal de maatschappij er voor het kind zijn, maar het kind voor de maatschappij. Als Van Kemenade zijn zin krijgt, kennen we straks geen zittenblijvertjes meer, krijgt iedereen dezelfde opleiding tot zijn zestiende jaar en zal er erg veel aandacht worden besteed aan andere vaardigheden dan puur kennis. De conclusie van drs. Nel Ginjaar-Maas, VVD-Tweede-Kamerlid en onderwijsspecialiste, is dat onze onderwijsstrijd, die van het begin van de negentiende tot het begin van de twintigste eeuw heeft geduurd en nú weer in alle hevigheid is losgebarsten, nog maar een spiegelgevecht is. Het échte gevecht begint als de minister inderdaad zal trachten de grondwet te wijzigen, want dát is nodig voor het doorvoeren van zijn ideeën.

Bovendien vinden wij, liberalen, dat de éérste verantwoordelijkheid voor de opvoeding en schoolkeuze bij de ouders ligt en niet bij de staat'.

Ze zat in de werkgroep die vorige week de livijve VVD-discussienota naar buiten bracht: 'Om de vrijheid'. Een geladen titel, waaruit al duidelijk spreekt hóe men binnen de VVD over de vele onderwijs-hervormingen van Van Kemenade denkt.

Kennis

Terug naar Nel Ginjaar: 'Duidelijk blijkt, dat de socialisten het onderwijs veel te intellectueel vinden. De waarde die zij hechten aan kennis en kunde ligt lager dan bij de liberalen. Natuurlijk is een mens meer dan een hoofd alleen en is het goed om je handen te leren gebruiken. De vraag blijft waar de ruimte binnen het onderwijspakket zal moeten worden gevonden. Ten kosten van wat gaat dit gebeuren? We zitten nu op dertig lesuren, maar er bestaan bij ons zorgen dat dit in de toekomst achtentwintig zullen worden'.

Nel vreest dat de kinderen al op de lagere school een stuk kennis zullen moeten 'inleveren' voor expressievakken en kennis van de maatschappelijke verhoudingen. Vorige week zei Van Kemenade nog in een actualiteitenrubriek dat dit laatste steeds belangrijker wordt.

Zelf is zij fel op de handhaving van een behoorlijke dosis kennis van tenminste rekenen en taal. 'Ik ben bang dat deze basiskennis behoorlijk in de verdrukking zal komen. Een huisvrouw, die bijvoorbeeld straks prachtig kan borduren, maar niet in staat is om de kosten van haar boodschappen te berekenen, schiet tekort. Nog erger is het met taal; en het Nederlands tijdens het basisonderwijs is nu al verre van ideaal. Een mens die niet voldoende leert zijn taal te gebruiken, blijft levenslang gehandicapt in het vermogen om zich te uiten, te communiceren. Zonder een grondige elementaire kennis van deze twee basismateriaalvakken kan niemand goed terecht komen.

Middenschool

Jantje Geluk gaat naar de middenschool. Keurig op zijn twaalfde. Kijk, en dat ziet Nel en met haar alle liberalen, helemaal niet zo zitten. 'Ik ben niet tegen het experiment Middenschool, maar ik ben er mordicus tegen dat deze school straks het enige schooltype wordt, waar een kind naar toe moet. In Zweden, waar deze scholen al enige tijd bestaan, blijkt de taalvaardigheid van veel zestienjarigen ná die school zo gering dat een groot deel er nog niet eens een krant mee kan lezen'.

Van Kemenade wil dit risico van particulier bloeiende gymnasia en athenea ondervangen door een grondwetswijziging, waardoor voor deze scholen straks geen plaats meer is in Nederland. Het is een lijnrechte aantasting van de vrijheid van richting en inrichting van de school en het schoolprogramma, waar historisch gezien bijna honderd jaar voor geknokt is.

De bezwaren die er voor Jantje Geluk aankleven kort samengevat: Als hij een begaafde jongen is, zijn zijn mogelijkheden beknot tot zijn zestiende. Hij zal niet in klasverband - een sociale eenheid en zekerheid voor een kind broodnodig - opgroeien, maar steeds in andere groepen zitten. Doordat kinderen nooit blijven zitten, zal het onderwijs zich af moeten stemmen op de zwakkeren. Bovendien zal de nadruk op de groepsprestatie worden gelegd en niet op de individuele inbreng en kennis.

De VVD heeft het standpunt dat het kind straks in de maatschappij én als individu én in een groep op eigen benen moet kunnen staan.

Nel Ginjaar - even grinnikend -: 'Als men zó op groepsverband is, zal spieken straks een deugd zijn, want dat is samenwerken!

Nee, van Kemenade is écht een utopist. Hij gaat er vanuit dat ieder mens - ook het kind - van nature geneigd is zich in te spannen. Met een dergelijke school hoeft het kind als individu nooit meer op zijn tenen te staan.

Nog even iets over indoctrinatie. Zinsneden uit de Contourennota van de onderwijsminister hebben de VVD zachtgezegd argwanend gemaakt. Wanneer een kind op school wordt opgevoed tot een wezen dat zich bewust is van de veranderende maatschappelijke situatie, zou het wel eens aardig van de zittende minister kunnen afhangen welke politieke kleur dat onderwijs krijgt. 'Voor mij mag er best een socialistische school komen', zegt Nel Ginjaar, 'maar dan moet dat wél boven de schooldeur staan. Wij willen de openbare scholen als ontmoetingscentra blijven zien, waar plaats is voor vele meningen. En dáár lopen we straks grote risico's. Het is aan de ouders in de eerste plaats om hun kind hún waarden over te dragen en niet aan de school'.

De eerste stap in de analyse is het 'uitleggen' van de tekst in 'verstandelijke noties' op de linker helft van het blad en op de rechter helft als aanvulling de uitdrukkingen van gevoelens en verlangens, waarvan deze noties vergezeld gaan in de oorspronkelijke tekst. Verstandelijke noties worden niet direct weergegeven zoals ze uit de oorspronkelijke tekst zijn 'weggerukt'. Ze worden steeds 'verwerkt' of 'ondergebracht' in volwaardige zinnen, die zo weinig mogelijk afbreuk doen aan de oorspronkelijke tekst. Deze zinnen dienen zo 'neutraal' mogelijk te 'klinken' en ze hebben zoveel mogelijk een stellende vorm (termen als 'wellicht', 'denkbaar', 'zou wel eens kunnen' worden er zoveel mogelijk uit geweerd). Persoonlijke voornaamwoorden zijn vervangen door onpersoonlijke voornaamwoorden. De vormgeving van de aanvullingen op de rechter helft van het blad heeft een ongedwongen karakter. Toegepast op de zojuist gegeven tekst, levert deze procedure het volgende resultaat op (vette cijfers verwijzen naar 4 formules, die hierna volgen):

1) De vrijheid binnen het onderwijs wordt aangetast.

Tegen deze aantasting is de VVD maar ook een groot deel van de confessionelen fel in het geweer gekomen.

Minister Jos Van Kemenade heeft bepaalde ideeën over onderwijsvernieuwing gepresenteerd.

- 1) Als deze ideeën worden gerealiseerd zijn er geen zittenblijvertjes meer, krijgt iedereen dezelfde opleiding tot zijn zestiende jaar en zal er erg veel aandacht worden besteed aan andere vakken dan puur kennis.

Voor het doorvoeren van de onderwijsvernieuwing is het nodig de grondwet te wijzigen.

- 1) De eerste verantwoordelijkheid voor de opvoeding en schoolkeuze ligt bij de ouders en niet bij de staat.
- 1) Bij de vele onderwijshervormingen van Van Kemenade is de 'vrijheid' in het geding.

- 2) Het onderwijs is zeer intellectueel.
- 2) Het onderwijs richt zich op kennis en kunde.
- 2) Een mens is meer dan een hoofd alleen; hij is gemaakt om ook zijn handen te gebruiken.
- 2) Voor dat gebruik van de handen is nog geen ruimte aanwezig in het onderwijspakket.
- 2) Ruimte reserveren voor 'gebruiken van handen' impliceert dat voor andere vakken minder ruimte kan worden gereserveerd.
- 2) Leerlingen krijgen nu 30 uur les in de week, maar in de toekomst worden het er 28.

Die ideeën ervaart men in de liberale en christelijke hoek bepaald als gevaarlijk.

Wanneer de minister zijn zin krijgt

De conclusie van drs. Nel Ginjaar-Maas, VVD-Tweede Kamerlid en onderwijs-specialiste is dat onze onderwijsstrijd, die van het begin van de negentiende tot het begin van de twintigste eeuw heeft geduurd en nu weer in alle hevigheid is losgebarsten, nog maar een spiegelgevecht is. Het échte gevecht begint als de minister inderdaad zal trachten

Dat vinden wij, liberalen.

Ze zat in de werkgroep die vorige week de lijvige VVD-discussienota naar buiten bracht:

'Om de vrijheid'. Een geladen titel waaruit al duidelijk spreekt hoe men binnen de VVD over de vele onderwijsvernieuwingen van Van Kemenade denkt.

De socialisten vinden het onderwijs veel te intellectueel. Dat blijkt duidelijk, aldus Nel Ginjaar. De waarde die zij hechten aan kennis en kunde ligt lager dan bij de liberalen.

Het is goed dat hij dat ook doet.

De vraag is waar die ruimte gevonden moet worden. Ten koste van wat?

Er bestaan bij ons zorgen daarover.

- 2) Kinderen 'leveren' al op de lagere school een stuk kennis 'in' voor expressievakken en kennis van maatschappelijke verhoudingen.
- 2) Er wordt bij eventuele onderwijsvernieuwing een aanzienlijke dosis kennis van tenminste rekenen en taal gehandhaafd.
- 2) Deze basiskennis komt in het gedrang bij de voorgestelde vernieuwingen.
- 2) Een huisvrouw kan straks prachtig borduren, maar is niet in staat de kosten van haar boodschappen te berekenen.
- 2) Wat de taal betreft: kinderen worden in het basisonderwijs onvoldoende onderlegd in het Nederlands.
- 2) Een mens die niet voldoende leert zijn taal te gebruiken, blijft zijn leven lang gehandicapt in het vermogen om zich te uiten, om te communiceren.
- 2) Zonder een grondige elementaire kennis van deze twee basisvakken, komt niemand goed terecht.
- 1) De middenschool wordt straks het enige schooltype, waar ieder kind naar toe moet.
- 2) In Zweden, waar deze scholen al enige tijd bestaan, blijkt de taalvaardigheid van veel zestienjarigen na het verlaten van die school zo gering dat een groot deel er nog niet eens een krant mee kan lezen.
- 1) Er komt een grondwetswijziging, waardoor particulier bloeiende gymnasia en athenea niet meer kunnen voorkomen in Nederland. Daardoor wordt de vrijheid van richting en inrichting van de school en het schoolprogramma aangetast.

Nel vreest dat de kinderen dat zullen moeten. Vorige week nog zei Van Kemenade in een actualiteitenrubriek dat dit laatste belangrijker wordt.

Daar is Nel fel op.

Ik ben bang dat deze basiskennis behoorlijk in de verdrukking zal komen.

Zo'n vrouw schiet tekort.

Wat de taal betreft is het nog erger. Daar is het niveau nu al verre van ideaal.

Zo'n mens is gehandicapt.

Zonder dat komt niemand goed terecht.

Dat ziet Nel en met haar alle liberalen, helemaal niet zo zitten. 'Ik ben er mordicus tegen dat deze school straks het enige schooltype wordt . . .'

Van Kemenade wil het risico van particulier bloeiende gymnasia en athenea ondervangen door . . .

Het is een lijnrechte aantasting van . . . waar historisch gezien bijna honderd jaar voor geknokt is.

- 3) Voor het begaafde kind zijn de mogelijkheden beknot tot het zestiende levensjaar.
- 4) Het kind zal niet in klasverband opgroeien, maar steeds in andere groepen zitten.
- 4) Het klasverband is een sociale zekerheid en eenheid die het kind broodnodig heeft.
- 3) Kinderen blijven nooit zitten.
- 3) Daardoor stemt het onderwijs zich af op de zwakkeren.
- 3) In het onderwijs wordt de nadruk gelegd op de groepsprestatie en niet op de individuele inbreng en kennis.
- 2) Het kind kan straks in de maatschappij én als individu én in de groep op eigen benen staan.
- 2) De nadruk ligt sterk op groepsverband.
- 2) Ieder kind is van nature geneigd zich in te spannen.
- 2) Met een dergelijke school hoeft het kind als individu nooit meer op zijn tenen te staan.
- 1) Het kind wordt op school opgevoed tot een wezen dat zich bewust is van de veranderde maatschappelijke situatie. Dan zal het van de zittende minister afhangen, welke politieke kleur het onderwijs krijgt.
- 1) Als scholen socialistisch zijn, staat dat boven hun deur.
- 1) Openbare scholen blijven ontmoetingscentra, waar plaats is voor vele meningen.
- 1) Ouders dragen primair hún waarden over op hun kinderen, niet de school.

Dat heeft het kind broodnodig.

De VVD heeft het standpunt dat dat moet.

Nel Ginjaar - even grinnikend -: 'Als men zó op groepsverband is, zal spieken straks een deugd zijn, want dat is samenwerking'.

Daar gaat Van Kemenade van uit en in dat opzicht is hij een utopist.

Zinsneden uit de Contourennota hebben de VVD zachtgezegd argwanend gemaakt.

'Voor mij mag er best een socialistische school komen', zegt Nel Ginjaar, 'maar dan moet dat wel boven de deur staan'.

Zo willen wij openbare scholen blijven zien. En daar lopen we grote risico's.

Het is aan de ouders om

De uiteengelegde tekst kan nu als volgt worden omgezet in formules. De cijfers voor de formules corresponderen met de cijfers voor de stukjes tekst waaruit deze formules zijn afgeleid of die in deze formules zijn 'ondergebracht':

$$\begin{array}{l}
 1) \ x \mid x \ U \ k^{1,2} \mid H \ v^1 \\
 2) \ x \mid x \ U \ k^{3,4} \mid H \ v^2 \\
 3) \ x \mid x \ U \ k^{5,3} \mid H \ v^3 \\
 4) \ x \mid x \ U \ k^6 \mid H \ v^4
 \end{array}$$

De inhoud van het betoog en het daaraan gekoppelde eindoordeel van de betooger, kunnen dan als volgt samengevat worden weergegeven:

$$\begin{array}{l}
 p \ R \ x \quad x \mid x \ U \ k^{1,2} \mid H \ v^1 \\
 \quad \quad \quad x \mid x \ U \ k^{3,4} \mid H \ v^2 \\
 \quad \quad \quad x \mid x \ U \ k^{5,3} \mid H \ v^3 \\
 \quad \quad \quad x \mid x \ U \ k^6 \mid H \ v^4
 \end{array}$$

p = Nel Ginjaar (liberalen)

v¹ = Vrijheid van richting en inrichting van de school en het schoolprogramma; Het is aan de ouders hun kinderen hún waarden over te dragen, niet aan de school; De eerste verantwoordelijkheid voor de opvoeding en schoolkeuze ligt bij de ouders en niet bij de staat; De maatschappij is er voor het kind, niet het kind voor de maatschappij; Het hangt niet van de zittende minister af welke politieke kleur het onderwijs krijgt.

v² = Kinderen komen goed terecht in het leven; Het kind kan straks in de maatschappij én als individu én in een groep op eigen benen staan; Het kind wordt gedwongen zich af en toe in te spannen, op z'n tenen te staan; Kinderen worden gestimuleerd tot individuele inbreng en kennis, tot individuele prestatie.

v³ = Begaaftde kinderen worden niet in hun mogelijkheden beknot.

v⁴ = Kinderen leven in de sociale eenheid en zekerheid van een klasverband.

k¹ = De middenschool wordt straks het enige schooltype, waar ieder kind naar toe moet.

k² = Het kind wordt op school opgevoed tot een wezen dat zich bewust is van de veranderde maatschappelijke situatie.

k³ = In het onderwijs ligt de nadruk op de groepsprestatie en niet op de individuele inbreng en kennis.

k⁴ = Kinderen leveren in dit onderwijs een stuk kennis in (vooral kennis van rekenen en taal) voor expressievakken en kennis van maatschappelijke verhoudingen.

k⁵ = Kinderen blijven nooit zitten; het onderwijs stemt zich af op de zwakkeren.

k⁶ = Het kind groeit niet op in klasverband, maar zit steeds in andere groepen.

De noties v¹, v² en v³ kunnen worden opgevat als typische liberale sentiment-objecten: 'ouderlijke vrijheid v.s. staatsopvoeding', 'op eigen benen kunnen staan' en 'briljant talent'.

LITERATUURLIJST

- Bos, A. H., *Oordeelsvorming in groepen*, Wageningen: Veenman & Zonen, 1974.
Groen, e.a., *Over Welzijn*, Deventer: Van Loghum Slaterus B.V., 1978.
Heider, F., *The Psychology of Interpersonal Relations*, New York: John Wiley & Sons, Inc., 1958.
Hilgard, E. R. and Atkinson, R. C., *Introduction to Psychology*, New York: Harcourt, Brace & World Inc., 1967.
McDougall, W., *An Introduction to Social Psychology*, London: Methuen, 1920.
Mead, G. H., *Mind, Self and Society*, Chicago: Univ. of Chicago Press, 1934.
Shand, A. F., *The Foundations of Character*, London: McMillan, 1920.
Simon, H. A., *De besluitvorming in de organisatie*, Amsterdam: De Bussy, 1967.

GEGEVENS OMTRENT DE AUTEURS:

Prof. dr. D. Voigt is hoogleraar empirische sociologie aan de Ruhr-Universität Bochum, West-Duitsland.

Drs. R. H. Vonk studeerde politicologie en is thans werkzaam bij de vakgroep Communicatie-wetenschap, Universiteit Amsterdam.

Drs. H. Welles studeerde sociale psychologie; van 1978 tot 1979 was hij verbonden aan het Sociologisch Instituut der K.U. Nijmegen. Sinds september 1979 is hij verbonden aan het Theologisch Instituut van diezelfde universiteit.